

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS
TEISĖS FAKULTETAS
VERSLO TEISĖS KATEDRA

LAURA SUBAČIŪTĖ
(CIVILINĖS TEISĖS SPECIALIZACIJA)

**NUOSTOLIŲ ATLYGINIMAS SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE:
LYGINAMIEJI ASPEKTAI**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas –
doc. dr. Egidijus Baranauskas

Vilnius, 2011

TURINYS

ĮVADAS	3
1. NUOSTOLIŲ, KREDITORIAUS PATIRTŲ SUTARTINIULOSE SANTYKIULOSE, SAMPRATA LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS SISTEMOSE	7
1.1. Nuostolių sąvokos ypatumai ir turinys	7
1.2. Nuostolių klasifikacija ir jos reikšmė	11
2. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO INSTITUTO SAMPRATA IR PASKIRTIS SUTARTINIULOSE SANTYKIULOSE	15
2.1. Nuostolių atlyginimas kaip viena iš civilinės sutartinės atsakomybės formų	15
2.2. Pagrindiniai nuostolių atlyginimo principai	17
2.3. Nuostolių atlyginimo funkcijos	20
2.4. Sąlygos, reikalingos įgyvendinti kreditoriaus teisę reikalauti nuostolių atlyginimo esant sutarties pažeidimui	21
2.5. Nuostolių atlyginimo instituto vieta kitų prievolių pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje	26
3. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO INSTITUTO SUTARTINIULOSE SANTYKIULOSE PRAKTINIO ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISINĖJE SISTEMOJE	32
3.1. Nuostolių apskaičiavimo metodai	32
3.2. Nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose įgyvendinimo taisyklės, formuojamos teismų praktikoje	34
IŠVADOS	37
LITERATŪROS SĄRAŠAS	40
SANTRAUKA	43
SUMMARY	44

IVADAS

Tyrimo aktualumas. Sutartis yra viena seniausių teisinių formų, kurios paskirtis – reguliuoti asmenų tarpusavio santykius nurodant galimo ir privalomo elgesio ribas, taip pat atitinkamų įsipareigojimų nevykdymo teisinės pasekmes. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.189 straipsnio 1 dalyje nurodoma, kad teisėtai sudaryta ir galiojanti sutartis jos šalims turi įstatymo galią¹. Ši įstatyminė nuostata įtvirtina sutarties privalomumo principą ją sudariusių šalių atžvilgiu: sutartimi prisiimtus įsipareigojimus šalys privalo vykdyti laikydamosi sutarties sąlygų, jas vykdyti tinkamai. Sutarties pažeidimas – netinkamas jos vykdymas ar neįvykdymas – lemia sutartinių santykių nestabilumą ir sutarties šalių konfliktą, taip pat vienos iš sutarties šalių teisių ir turtinių interesų pažeidimą, nuostolių atsiradimą bei sudaro prielaidą taikyti sutartinę civilinę atsakomybę.

Sutarčių teisėje civilinė atsakomybė apibūdinama kaip teisinis santykis dėl pinigų sumos, kurią turi sumokėti sutartį pažeidusi šalis kitai sutarties šaliai už sutarties pažeidimu pastarajai padarytą žalą². Ši doktrininė nuostata leidžia daryti išvadą, kad visais atvejais svarbu asmeniui, patyrusiam žalą dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo, kompensuoti patirtus turtinius praradimus, grąžinti tai, ko jis pagrįstai tinkamai įvykdžius sutartį tikėjosi gauti, bet dėl sutarties pažeidimo negavo. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalies, taip pat 6.256 straipsnio 2 dalies nuostatos kaip vieną iš sutartinės civilinės atsakomybės formų išskiria nuostolių atlyginimą. Kaip viena iš pagrindinių teisinių priemonių, skirtų nukentėjusios šalies interesams apginti ir dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo pažeistai pusiausiai atkurti, nuostolių atlyginimas minimas ir kitų tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybių teisės doktrinoje³. Taigi, galima teigti, kad nuostolių atlyginimas yra vienas iš pagrindinių būdų siekiant ne tik užtikrinti sutartinių teisinių santykių stabilumą, pašalinti tarp sutarties šalių kilusį socialinį konfliktą, bet ir sukurti situaciją, kad nukentėjusi šalis atsidurtų tokioje padėtyje, kokioje jis būtų buvęs, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta.

Pasirinktos magistro baigiamojo darbo temos aktualumą lemia ir tai, kad sutarties nevykdymas ar netinkamas jos vykdymas yra vienas iš destruktivių reiškinų asmenų santykiuose, griauantis tarp šalių susiklostančių sutartinių teisinių santykių stabilumą, sukeliantis vienai iš sutarties šalių turtinius praradimus bei pažeidžiantis jos teises ir teisėtus interesus, todėl siekiant atkurti pažeistą teisinę pusiausvyrą, kiekvienoje valstybėje būtinas toks

¹ Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.

² Norkūnas A., Selionytė-Drukteinienė S. *Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys*. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 7; Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 25.

³ Treitel G. H. *Remedies for Breach of Contract*. – Oxford: Clarendon Press, 1988, p. 75.

teisinis mechanizmas, kuris užtikrintų efektyvią pažeistų asmens teisių gynybą ir garantuotą dėl sutarties pažeidimo atsiradusios žalos atlyginimą.

Temos problema. Magistro baigiamojo darbo temos problema kildinama iš to, kad nuostolių atlyginimas sutartiniuose santykiuose yra viena pagrindinių teisinių priemonių, skirtų sutarties šalies pažeistiems turtiniams interesams apginti. Atsižvelgiant į tai, kiekvienos valstybės teisinis reguliavimas turi būti išsamus ir aiškus, kad nukentėjusios šalies pažeistos teisės būtų ginamos efektyviai, o teisės normos, reguliuojančios nuostolių atlyginimą, netaptų tik deklaratyviomis nuostatomis. Nepaisant to, kad Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nuostolių atlyginimo institutas yra įtvirtintas, praktikoje dažnai susiduriama su nuostolių dydžio nustatymo problema, kadangi įstatyme nepateikiami kriterijai ir metodai, kuriais vadovaudamiesi teismai turėtų vertinti padarytą žalą ir priteisti nukentėjusiai šaliai šios patirtus nuostolius.

Temos iširtumas. Nuostolių atlyginimo institutą yra nagrinėjęs prof. V. Mikelėnas savo monografijose „Sutarčių teisė“ ir „Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai“, taip pat vadovėlio „Prievolių teisė“ autoriai. Tačiau šiuose mokslo darbuose nuostolių atlyginimas analizuojamas tik kaip vienas iš galimų būdų kreditoriui ginti savo pažeistas teises arba kaip viena iš sutartinės civilinės atsakomybės pasireiškimo formų neskiriant ypatingo dėmesio šio instituto gilesnei analizei: pačių nuostolių sampratai, nuostolių atlyginimo instituto paskirčiai, pagrindiniams principams, šio instituto taikymui būtinų sąlygų analizei, taip pat nepateikiama nuostolių atlyginimo instituto įgyvendinimo problematika. Taigi, iki šiol Lietuvos teisės doktrinoje nebuvo atlikta nuodugnios nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose lyginamosios analizės, būtinos išsiaiškinti, ar Lietuvoje šio instituto teisinis reguliavimas yra pakankamai išsamus ir užtikrinantis nukentėjusios šalies pažeistų teisių gynybos efektyvumą lyginant su kitomis užsienio valstybėmis, kokie šio teisinio reguliavimo privalumai ir trūkumai bei kokie galimi esamų problemų sprendimo būdai galėtų būti pritaikyti Lietuvos teisės sistemoje.

Tyrimo objektas – nuostolių atlyginimo institutas sutartiniuose santykiuose kaip teisinis reiškinys Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje.

Darbo tikslas – išanalizuoti nuostolių atlyginimo sutartiniuose santykiuose ypatumus ir civiliniu teisiniu požiūriu įvertinti šios sutartinės civilinės atsakomybės formos veiksmingumą Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje.

Magistro baigiamojo darbo tikslui pasiekti, keliami šie **uždaviniai**:

- išanalizuoti Lietuvos ir užsienio valstybių teisės doktrinoje bei teisės aktuose pateikiamą nuostolių sampratą;

- pateikti nuostolių atlyginimo instituto sąvoką, išskirti pagrindinius principus, kuriais vadovaujamosi taikant šią sutartinės civilinės atsakomybės formą bei nurodyti pagrindines nuostolių atlyginimo instituto funkcijas;

- aptarti nuostolių atlyginimo instituto taikymui sutartiniuose santykiuose būtinas sąlygas ir nustatyti nuostolių atlyginimo instituto vietą kitų pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje;

- išskirti Lietuvos ir užsienio valstybių teisėje taikomus nuostolių apskaičiavimo metodus bei išanalizuoti Lietuvos ir užsienio valstybių teismų praktikoje nuostolių dydžio nustatymui taikomas taisykles.

Tyrimo hipotezė. Darbe keliama hipotezė, kad nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose Lietuvos teisinis reguliavimas nėra pakankamai aiškus ir išsamus.

Tyrimo metodai. Siekiant aiškios ir išsamios pasirinktos temos analizės, baigiamajame darbe kompleksiskai taikomi loginiai, lyginamosios analizės, teisinių dokumentų analizės, apibendrinimo metodai.

Vienas svarbiausių darbe naudojamų metodų – **lyginamosios analizės** metodas, kurio pagalba analizuojama Lietuvos ir užsienio mokslininkų darbuose pateikiama nuostolių atlyginimo samprata, taip pat lyginamas skirtingose teisinėse sistemose egzistuojantis teisinis šio instituto reguliavimas ir formuojama teismų praktika.

Ne mažiau svarbus ir **teisinių dokumentų analizės** metodas. Siekiant atskleisti probleminius nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose aspektus, darbe analizuojami tiek Lietuvos, užsienio valstybių, tiek svarbūs tarptautinės teisės aktai, taip pat aktuali teismų praktika.

Darbe naudojant **loginius** (analizės, sintezės, sąvokų interpretacijos) metodus pateikiama nuostolių sąvoka, nuostolių skirstymo į rūšis pagrindai ir tokio skirstymo reikšmė, nuostolių atlyginimo instituto samprata, išskiriami ir pateikiami svarbiausi šio instituto principai, taikymo sąlygos, apskaičiavimo metodai.

Išanalizavus Lietuvos ir užsienio teisinę literatūrą, įstatyminių reguliavimų bei teismų praktiką taikant **apibendrinimo** metodą magistro baigiamojo darbo pabaigoje daromos išvados ir apibendrinimai.

Darbo struktūra. Magistro baigiamąjį darbą sudaro įvadas ir trys skyriai. Pirmajame skyriuje pateikiama Lietuvos ir užsienio valstybių teisės doktrinoje bei teisės aktuose įtvirtinta nuostolių sąvoka ir turinys, nuostolių klasifikacija ir jos reikšmė. Antrajame skyriuje analizuojama nuostolių atlyginimo instituto sąvoka, išskiriami pagrindiniai nuostolių atlyginimo principai bei funkcijos, aptariamos sąlygos, būtinos įgyvendinti kreditoriaus teisę reikalauti nuostolių atlyginimo esant sutarties pažeidimui, taip pat nurodoma nuostolių atlyginimo, kaip

vienos iš teisinių priemonių nukentėjusios šalies pažeistoms teisėms ginti, vieta kitų pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje. Trečioje darbo dalyje išskiriami ir analizuojami Lietuvos užsienio valstybių teisinėje sistemoje taikomi nuostolių apskaičiavimo metodai bei teismų praktikoje suformuotos nuostolių atlyginimo taisyklės. Darbo pabaigoje pateikiamos baigiamojo darbo išvados ir pasiūlymai, naudotos literatūros sąrašas bei santraukos lietuvių ir anglų kalbomis.

1. NUOSTOLIŲ, KREDITORIAUS PATIRTŲ SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE, SAMPRATA LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISĖS SISTEMOSE

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.38 straipsnio 1 dalyje įtvirtintas tinkamo prievolės įvykdymo principas, reiškiantis, kad tam, jog būtų patenkinti abiejų sutarties šalių interesai, kiekviena sutarties šalis privalo sutartimi priimtas prievolės vykdyti tinkamai. Šio principo nesilaikymas – sutarties netinkamas vykdymas ar neįvykdymas – visada lemia sutarties šalies teisių pažeidimą ir nuostolių atsiradimą. Siekiant atlyginti patirtus nuostolius, kiekvienoje valstybėje būtinas teisinis reguliavimas, užtikrinantis nukentėjusios sutarties šalies teisėtų lūkesčių įgyvendinimą, turtinių interesų, kurių nukentėjusi šalis pagrįstai ir planuotai tikėjosi, patenkinimą bei turėtų papildomų išlaidų atlyginimą.

Tiek Lietuvos, tiek ir užsienio valstybių teisės doktrinoje, taip pat teisiniame reguliavime bei teismų praktikoje pateikiant nuostolių sampratą, žalos ir nuostolių sąvokos vartojamos greta, pabrėžiant, kad nuostoliai – tai žala, įvertinta pinigais⁴. Atsižvelgiant į tai, nuostolių samprata šioje darbo dalyje bus analizuojama kartu vartojant ir žalos sąvoką.

Siekiant aiškios ir nuoseklios pasirinktos temos analizės, pirmiausia pateikiama nuostolių sąvoka, taip pat nuostolių skirstymo į rūšis pagrindai ir tokio skirstymo praktinė reikšmė.

1.1. Nuostolių sąvokos ypatumai ir turinys

Sutarties nevykdymas ar netinkamas jos vykdymas visada sukelia neigiamų pasekmių, pasireiškiančių ekonominės naudos negavimu, tam tikro objekto kokybinių savybių praradimu ar visišku objekto sunaikinimu, taip pat papildomų išlaidų turėjimu, kas lemia žalos atsiradimą. Dažniausiai žala suprantama kaip turto sužalojimas ar sunaikinimas, pasireiškiantys atitinkamų vertybių negavimu⁵, taip pat kaip nukentėjusiojo turtinio ar kitokio intereso pažeidimas, t.y. nukentėjusiojo turtiniai praradimai, dėl kurių nukenčia jo turtinė padėtis⁶. Šveicarijos civilinės teisės doktrina žalą apibrėžia kaip asmens turtinės padėties pablogėjimą prieš jo valią⁷. Panašus žalos sąvokos apibrėžimas pateikiamas ir bendrosios teisės doktrinoje, kurioje žala nusakoma kaip neteisėto veiksmo rezultatas, turto sužalojimas, sunaikinimas, jo vertės sumažėjimas⁸. Pateikti žalos sąvokos apibrėžimai leidžia daryti išvadą, kad didelių diskusijų dėl žalos

⁴ Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. – Vilnius: Justitia, 1995, p. 143.

⁵ *Ibid.*, p. 141.

⁶ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Prievolių teisė. Šeštoji knyga. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 341.

⁷ Mikelėnas V., *op. cit.*, p. 141.

⁸ *Ibid.*

sampratos teisės doktrinoje nekyla: iš esmės visose valstybėse akcentuojama, jog sutarties nevykdymu ar netinkamu įvykdymu padaryta žala turi turtinį aspektą, nukenčia turtiniai šalies interesai. Turtinio nukentėjusios šalies pobūdžio interesų pažeidimas akcentuojamas ne tik teisės doktrinoje, bet ir teisiniame reguliavime. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta, kad žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Panašus teisinis reguliavimas ir užsienio valstybėse: Austrijos civilinio kodekso 1293 straipsnis žalą apibūdina kaip bet koki pakenkimą, padarytą individo turtui⁹, JAV Kalifornijos valstijos civilinio kodekso 3282 straipsnyje žala apibrėžiama kaip bet koks netekimas ar sužalojimas, padarytas asmens turtui¹⁰, Prancūzijos civilinio kodekso 1149 straipsnyje nurodoma, kad žala yra kreditoriaus turėti nuostoliai ir negautos pajamos¹¹, Vokietijos civilinio kodekso 249-252 straipsniuose įtvirtinta, kad žala apima ne tik nukentėjusios šalies patirtus nuostolius, bet ir negautas pajamas¹². Vadovaujantis pateiktų teisės aktų nuostatomis, darytina išvada, kad žala tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybėse apima tuos pačius aspektus: akcentuojamas turtinis atsiradusios žalos pobūdis, tam tikras turtinių interesų nerealizavimas, turtinio pobūdžio praradimai.

Tam, kad sutartiniuose teisiniuose santykiuose atsiradusi žala nukentėjusiai šaliai būtų atlyginta, taikoma sutartinė civilinė atsakomybė: dėl turtinio pobūdžio praradimų, nukentėjusysis gauna turtinės išraiškos ekvivalentą vietoje tos vertės ar objekto, kuris buvo sunaikintas, sužalotas ar kitaip prarastas. Norint nustatyti, kokio dydžio šis ekvivalentas turėtų būti, padarytą žalą reikia įvertinti pinigais. Kaip nurodo profesorius Valentinas Mikelėnas, žala, įvertinta pinigais, yra vadinama nuostoliais¹³. Pažymėtina, kad 1964 m. civiliniame kodekse skirtumas tarp žalos ir nuostolių sąvokų nebuvo daromas. Šio kodekso 227 straipsnio 2 dalyje buvo įtvirtinta nuostata, kad nuostoliais laikomos kreditoriaus turėtos išlaidos, jo turto netekimas arba sužalojimas, taip pat kreditoriaus negautos pajamos, kurias jis būtų gavęs, jeigu skolininkas būtų įvykęs prievolę¹⁴. Prof. V. Mikelėnas griežtai atribojo žalos ir nuostolių sąvokas, nurodydamas, kad žala yra kreditoriaus turtinis praradimas. Tuo tarpu praradimo pinginis, turtinis ekvivalentas yra nuostoliai¹⁵. 2000 m. liepos 18 d. priėmus naująjį civilinį kodeksą, riba tarp žalos ir nuostolių buvo nubrėžta ne tik teisės doktrinoje, bet ir teisiniame reguliavime, nurodant, kad ne nuostoliai, o žala yra asmens turto netekimas arba sužalojimas, turėtos išlaidos

⁹ Civil Code of Austria [interaktyvus], <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>

¹⁰ California Civil Code [interaktyvus], <http://leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=civ>

¹¹ Civil Code of France [interaktyvus], http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf

¹² German Civil Code. *Federal Law Gazette Bundesgesetzblatt* [interaktyvus]. 2002, Nr. 3161. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/

¹³ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 143.

¹⁴ Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-138.

¹⁵ Mikelėnas V., *op. cit.*, p. 143.

(tiesioginiai nuostoliai), taip pat negautos pajamos, kurias asmuo būtų gavęs, jeigu nebūtų buvę neteisėtų veiksmų. Tuo tarpu nuostoliai apibrėžti kaip pinigine žalos išraiška. Nuostolių ir žalos sąvokų atribojimo svarba akcentuojama ir užsienio valstybių literatūroje. Pasak anglų mokslininkų K. Abbott ir N. Pendlebury, svarbu atkreipti dėmesį į ribą, esančią tarp žalos ir nuostolių, kadangi nuostoliai yra pinigine kompensacija, skirta jau atsiradusiai žalai atlyginti¹⁶. Kompensacinė nuostolių funkcija pabrėžiama ir kitų mokslininkų darbuose: nuostoliai – tai priteista pinigų suma, kurios tikslas yra kompensuoti nukentėjusios šalies finansinius praradimus, patirtus dėl sutarties pažeidimo¹⁷, sutartiniai nuostoliai – tai pinigine kompensacija, skirta kreditorių pastatyti į tokią padėtį, kokioje jis būtų atsidūręs, jei kita sutarties šalis būtų tinkamai įvykdžiusi sutartį¹⁸. Prancūzijos teisės doktrinoje nurodoma, kad nuostoliai – tai teisinė priemonė, kurios tikslas kompensuoti ieškovo žalą, patirtą dėl sutarties neįvykdymo¹⁹. Iš doktrinoje pateiktų nuostolių sąvokos apibrėžimų, matyti, kad skirtingai nei aukščiau pateikta žalos sąvoka, kuri sutartiniuose santykiuose aiškinama kaip asmens turtinis praradimas, nuostoliai suprantami kaip asmens turėto turtinio praradimo pinigine kompensacija.

Nors Lietuvos ir užsienio valstybių teisės doktrinoje bei teisiniame reguliavime pateikta nuostolių sąvoka iš esmės yra panaši, skirtingos valstybės nevienodai apibrėžia žalos, patirtos netinkamai vykdant ar nevykdant sutarties, mastą. Tai lemia kiekvienos valstybės individualią nuostolių sudėtį ir nevienodas nukentėjusios šalies galimybes reikalaujant nuostolių atlyginimo. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnyje pateikta žalos ir nuostolių samprata, nukentėjusios šalies patirtus nuostolius sudaro turėtos išlaidos (tiesioginiai nuostoliai), negautos pajamos, taip pat į nuostolius įskaičiuojamos protingos išlaidos: i) skirtos žalos prevencijai ar jai sumažinti; ii) susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu; iii) susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka. Tiesioginiai (realūs) nuostoliai yra tiesioginis neteisėto veiksmo ar neveikimo rezultatas, kuris atsiranda iš karto. Šios rūšies nuostoliai yra žalingų pasekmių tiesiogiai nulemtos ir dėl to būtinos išlaidos nuostoliui pašalinti. Tuo tarpu negautos pajamos (netiesioginiai nuostoliai) yra tokios, kurių kreditorius būtų gavęs skolininkui tinkamai įvykdžius prievolę, todėl negautos pajamos reiškia nukentėjusios šalies negautą pelną, t.y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo turtinė padėtis²⁰. Kaip yra nurodęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas vienoje iš savo nutarčių, negautos pajamos yra asmens tikėtinos gauti lėšos, kurios negautos dėl atsakovo neteisėtų veiksmų, sutrukdžiusių ieškovo veiklą, iš kurios buvo numatyta jas realiai gauti. Negautas pajamas, kaip nuostolius, apibūdina tokie požymiai, kaip pagrįstas tikėtinumas jas gauti, jeigu pažeidimo nebūtų, ir

¹⁶ Abbott K., Pendlebury N. *Business Law*. – London: DB Publications LTD, 1991. P. 166.

¹⁷ Elliott C., Quinn F. *Contract law*. – Harlow: Pearson Education Limited, 2003. P.305

¹⁸ Taylor R., Taylor D. *Contract law*. – Oxford: Oxford University Press, 2007. P. 282

¹⁹ Nicholas B. *The French Law of Contract*. – Oxford: Clarendon Press, 1992. P. 225-226.

²⁰ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 342.

pajamos suprantant jas kaip sumą, kurią sudarytų lėšos, kuriomis asmuo praturtėtų iš teisėtos veiklos. Negautos pajamos reiškia negautą pelną, t. y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo turtinė padėtis. Dėl to apskaičiuojant negautas pajamas, turi būti minusuojamos išlaidos, kurių būtų turėjęs nukentėjęsysis. Tai turi būti grynas pelnas²¹. Kalbant apie protingas išlaidas, kurios taip pat laikytinos nukentėjusios šalies nuostoliais, skiriamos trys rūšys: pirmiausia tai protingos išlaidos, susijusios su kelio žalai užkirtimu ir jos sumažinimu²². Antrai kategorijai priskiriamos protingos išlaidos, susijusios su civilinės atsakomybės ir žalos įvertinimu. Šios išlaidos apima situacijas, kai žalai įvertinti būtinos specialios žinios (reikalinga atlikti tam tikrus skaičiavimus, matavimus), todėl nukentėjusi šalis yra priversta samdyti ekspertus. Pažymėtina, kad tokios nukentėjusios šalies turėtos išlaidos teismo turi būti vertinamos remiantis protingumo kriterijumi, kadangi tik būtinos ir neišvengiamos išlaidos gali būti pripažintos nuostoliais ir atlyginamos. Trečia rūšis išlaidų, kurios gali būti pripažintos nuostoliais ir atlygintos, tai protingos išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu ne teismo tvarka.

Europos sutarčių teisės principų 9:501 straipsnyje nurodoma, kad nukentėjusiai šaliai atlygintini nuostoliai apima: (a) nematerialius nuostolius; (b) būsimus nuostolius, kurie pagrįstai gali atsirasti. Kaip pažymima Europos sutarčių teisės principų komentare, atlygintini nuostoliai neapsiriboja tik materialios žalos kompensavimu, bet taip pat apima žalą, atsiradusią dėl skausmo ir kančios, nepatogumo ir dvasinių išgyvenimų, patirtų dėl netinkamo sutarties vykdymo. Taip pat akcentuojama, kad nukentėjusiai sutarties šaliai atlygintini nuostoliai apima ir būsimus nuostolius, kurie suprantami kaip nuostoliai, kuriuos sutarties šalis patiria po to, kai įvertinama tiesioginė žala²³.

1980 m. balandžio 11 d. Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių 74 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad nuostoliai dėl sutarties pažeidimo vienos iš šalių sudaro sumą, lygią tai žalai, įskaitant negautas pajamas, kurią patyrė kita šalis dėl sutarties pažeidimo²⁴.

Prancūzijos civilinio kodekso 1149 straipsnyje nurodoma, kad skolininkui neįvykdžius prievolės, kreditorius turi teisę reikalauti patirtų nuostolių ir negauto pelno atlyginimo. Pažymėtina, kad Prancūzijos teisinis reguliavimas galimybę reikalauti negautų pajamų kreditoriui suteikia tik tais atvejais, kai skolininkas prievolės neįvykdė tyčia: tik esant skolininko tyčiam, privalu atlyginti ir tiesioginius, betarpiškus nuostolius, ir negautas pajamas, kurios

²¹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis civilinėje byloje *J. Jurgilo įmonė v. UAB „Varėnos pienelis“* (bylos Nr. 3K-3-6/2011).

²² Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 343.

²³ Beale H., Lando O. *Principles of European Contract Law. Parts I and II.* – The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000. P. 436.

²⁴ 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 102-2283.

atsirado kaip prievolės neįvykdymo pasekmė. Tuo tarpu šio kodekso 1150 straipsnis numato, kad nesant skolininko tyčios, kreditorius gali reikalauti tik tų nuostolių, kuriuos sutarties sudarymo momentu buvo galima numatyti.

Vokietijos civilinio kodekso 249-252 straipsniuose nurodoma, kad esant sutarties pažeidimui, kreditoriaus nuostolius sudaro tiesioginiai (realūs) nuostoliai ir negautos pajamos. Vokietijos teisėje negautomis pripažįstamos pajamos, kurių atsižvelgiant į naudotas priemones ir atliktus paruošiamuosius darbus, buvo galima tikėtis normaliomis sąlygomis ar net ir esant ypatingoms sąlygoms²⁵.

Kanados Kvebeko provincijos civilinio kodekso 1611 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad nuostolius, kuriuos skolininkas turi atlyginti kreditoriui, sudaro tiesioginiai nuostoliai ir negautos pajamos.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad jeigu pati žala tiek teisės doktrinoje, tiek teisės aktuose yra suprantama kaip tam tikras asmens turto netekimas ar sužalojimas, tai nuostoliai yra turtinis, piniginis nukentėjusios sutarties šalies praradimų įvertinimas, piniginė kompensacija dėl patirtų finansinių praradimų, atsiradusių pažeidus sutartį, kitos asmens piniginės išlaidos, patirtos siekiant kompensuoti atsiradusią žalą. Nors tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėse nuostolių sudėtis daugeliu atveju yra analogiška, skiriasi nuostolių sudėties doktrininis aiškinimas bei taikytini nuostolių atlyginimo principai. Dėl šios priežasties net ir tokia pat nuostolių sudėtis lingvistine prasme dažnai apima skirtingus praktinius aspektus. Visgi, bendra tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėms nuostolių sąvoka leidžia vienodinti sutarčių teisę, siekti pagerinti verslo subjektų komercinį bendradarbiavimą ir prisitaikyti prie būtinų teisinių pokyčių tarptautiniu mastu²⁶.

1.2. Nuostolių klasifikacija ir jos reikšmė

Nuostoliai skirstomi į rūšis remiantis įvairiais kriterijais. Pažymėtina, kad tokio skirstymo reikšmė nėra tik teorinė: priklausomai nuo nuostolių rūšies gali būti taikomi skirtingi atlygintinos žalos ir nuostolių dydžio nustatymo metodai.

Vienas iš skirstymo kriterijų, taikomų visose valstybėse – tai neteisėto veiksmo ar neveikimo ir žalos santykis, pagal kurį nuostoliai skirstomi į realius ir negautas pajamas. Realūs nuostoliai yra tiesioginis neteisėto veiksmo ar neveikimo rezultatas, kuris atsiranda iš karto pažeidejui veikiant tam tikrą objektą, pavyzdžiui žala, atsiradusi pažeidus sutartį. Šio pobūdžio

²⁵ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 153.

²⁶ Europos Sąjungos Tarybos 2011 m. spalio 13 d. pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl bendrosios Europos pirkimo–pardavimo sutarčių teisės. [2011] KOM (2011) 635.

nuostoliai susiję su nauda, kurios kreditorius pagrįstai tikisi gauti skolininkui tinkamai įvykdžius sutartimi prisiimtus įsipareigojimus²⁷. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 1 dalis tokius nuostolius įvardija tiesioginiais, o juos sudaro išlaidos, kurias turėjo žalą patyręs asmuo atkurdamas savo pažeistą teisę, prarastą ar sugadintą turtą. Tuo tarpu negautos pajamos yra praradimai, atsirandantys dėl žalos padarymo pagrindiniam objektui, kuris yra naudojamas pelnui, pajamoms gauti²⁸. Kaip pažymima Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikoje negautos pajamos yra asmens negautos lėšos (grynasis pelnas), kurias jis tikėjosi gauti ir kurios negautos dėl to, kad buvo sutrikdyta veikla, iš kurios buvo numatyta jas realiai gauti. Teisėjų kolegija pažymi, kad negautos pajamos turi būti realios, o ne hipotetinės. Dėl to, remiantis CK 6.249 straipsnio 1 dalimi, turi būti nustatytos realios asmens galimybės gauti konkrečias pajamas, atsižvelgiant į ankstesnes jo gautas pajamas, pasiruošimą ir priemones, kurių ėmėsi, siekdamas gauti šių pajamų²⁹. Sprendžiant nuostolių atlyginimo klausimą, toks nuostolių skirstymas į tiesioginius ir netiesioginius svarbus tuo požiūriu, kad negautos pajamos (netiesioginiai nuostoliai) atlyginami tik tais atvejais, kai kreditorius įrodo, jog esant tinkamam sutarties įvykdymui, jis būtų gavęs naudos ne tik iš pačios sutarties įvykdymo savaime, bet taip pat būtų gavęs tam tikrų lėšų ir iš veiklos, kuri dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymas buvo sutrikdyta. Pažymėtina, kad tiek Lietuvos, tiek ir kitų valstybių – Prancūzijos, Vokietijos, Japonijos – teisė nepripažįsta hipotetinių nuostolių, todėl negautas pajamas, kaip sutarties šalies patirtą žalą, asmuo turi įrodyti ir pagrįsti konkrečiais įrodymais. Be to, tiek Japonijos, tiek Prancūzijos teisėje taikoma nuostolių numatymo doktrina, reiškianti, kad negautos pajamos nukentėjusiai šaliai gali būti atlygintos tik tais atvejais, kai šalims sudarant sutartį šiuos nuostolius kreditorius numatė ar galėjo numatyti³⁰.

Pagal galimybę tiksliai apskaičiuoti nuostoliai skirstomi į bendruosius ir specialiuosius. Bendrieji nuostoliai yra tie, kurie priteisiami už žalą, kai jos dydžio neįmanoma tiksliai apskaičiuoti pinigais. Kaip pažymima teisės doktrinoje, bendrieji nuostoliai dažniausiai priteisiami atlyginant neturtinę žalą, kadangi tokios žalos dydžio įvertinti pinigais tiksliai neįmanoma, todėl bendrųjų nuostolių dydis neįrodinėjamas, o atsiradusi žala preziumuojama³¹. Tokiais atvejais kreditorius turi įrodyti žalos požymius, bendriesiems nuostoliams nustatyti reikalingus kriterijus, jų kiekį, pobūdį ir svarbą. Tuo tarpu specialiais nuostoliais laikomi tokie nuostoliai, kai žalos dydį galima tiksliai apskaičiuoti pinigais ir įrodyti. Nukentėjusi šalis,

²⁷ Treitel G. H., *supra* note 3, p. 1270.

²⁸ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 144.

²⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis byloje ŽŪB „Vanagienė“ v. Lietuvos valstybė (bylos Nr. 3K-3-305/2007); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 3 d. nutartis byloje UAB „ACUMEN“ v. UAB „Rovė“ (bylos Nr. 3K-3-469/2009).

³⁰ Mikelėnas V., *op. cit.*, p. 155.

³¹ *Ibid.*, p. 144-145.

siekdama specialių nuostolių atlyginimo, privalo remtis konkrečiais įrodymais, kurie pagrįstų patirtus nuostolius³². Kaip nurodo prof. V. Mikelėnas, teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad neturtinė (moralinė) žala sutartinės atsakomybės atvejais paprastai nėra atlyginama. Bendrosios teisės sistemos šalyse galimybė išieškoti neturtinę žalą yra pripažįstama, tačiau tokie atvejai gana reti. Neturtinės (moralinės) žalos išieškojimas siejamas su sutarties pažeidimo pasekmėmis: jeigu sutarties pažeidimas sukelia sutarties šaliai didelius dvasinius išgyvenimus, psichologinį stresą, teismas gali priteisti tokios žalos kompensaciją³³. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.250 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad neturtinė žala atlyginama tik įstatymų nustatytais atvejais. Tokios įstatyminės nuostatos sutinkamos ir kitose kontinentinės teisės sistemos valstybėse – Vokietijos civilinio kodekso 253 straipsnyje, Italijos civilinio kodekso 2059 straipsnyje³⁴.

Dar vienas skirstymas, priimtas bendrosios teisės sistemos valstybėse tai: i) nuostoliai, kurie buvo sutarties šalių aptarti ir nustatyti arba nuostoliai, numatyti įstatymo (angl. *liquidated damages*); ii) nuostoliai, kurie yra tokie dideli, kad juos įvertinti turi prisiekusieji arba teisėjas, esantis kaip prisiekusysis. Pagrindinis kriterijus, pagal kurį atribojami šie nuostoliai yra netiesioginis priežastinis ryšys. Dažniausiai šalys sutartimi nustato fiksuotą nuostolių sumą kiekvienu konkrečiu pažeidimo atveju ir palieka galimybę nukentėjusiai šaliai reikalauti neaptartų nuostolių įprastu būdu, jei įvyksta kitokie, šalių nenumatyti sutarties pažeidimai. Antra vertus, kai sutartyje numatoma sąlyga, kuria šalys susitaria dėl konkrečios nuostolių sumos, kreditorius, tam tikrais atvejais, vis tiek gali prašyti vietoj nusimatytų nuostolių taikyti sutartį pažeidusiai šaliai apribojimą atlikti tam tikrus veiksmus, kuriais ir toliau daromas pažeidimas³⁵.

Anglijos teisės doktrina ir teismai sutartinėje atsakomybėje skiria normalius nuostolius ir nuostolius, atsiradusius dėl specialių aplinkybių. Normaliais laikomi nuostoliai, kuriuos nukentėjusioji šalis patiria visais atvejais pažeidus sutartį, pavyzdžiui, pinigų suma, kurią pardavėjas būtų gavęs iš pirkėjo, jeigu šis būtų priėmęs prekes. Dėl ypatingų aplinkybių šalia normalių nuostolių gali atsirasti kitokie nuostoliai nuo normalių nuostolių besiskiriantys savo esme ir todėl negalintys būti įvardinti viena samprata³⁶. Šis Anglijoje priimtas nuostolių skirstymas į rūšis iš esmės yra tapatus Lietuvos teisės doktrinoje ir įstatymuose įtvirtintam nuostolių skirstymui į tiesioginius nuostolius ir negautas pajamas.

Dar viena nuostolių rūšis, sutinkama daugelyje valstybių – minimalūs nuostoliai. Kaip pažymi G.H. Treitel, minimalūs nuostoliai yra principo, kad kreditorius pirmiausia turi patirti

³² Treitel G. H., *supra* note 3, p. 1272.

³³ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 149.

³⁴ Il Codice Civile Italiano [interaktyvus], http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm

³⁵ Beale H. *Chitty on Contracts. General Principles. Twenty-eighth edition.* – London: Sweet & Maxwell, 1999, p. 1274.

³⁶ Mikelėnas V., *op. cit.*, p. 158.

nuostolius tam, kad galėtų reikalauti jų atlyginimo, išimtis. Šiuos nuostolius sudaro nedidelė suma, skirta pažymėti sutarties buvo pažeidimo faktą, nors pats pažeidimas ir nelėmė nuostolių atsiradimo. Minimalių nuostolių rūšies išskyrimas bendrosios teisės sistemos valstybių teismams tapo galimybe išvengti taisyklės, kad teismai negali priimti deklaratyvių sprendimų. Bendrosios teisės sistemos valstybių teisės doktrinoje nurodoma, kad asmens teisė reikalauti minimalių nuostolių atlyginimo, o ne kompensacijos esant sutarties pažeidimui nesudaro pagrindo suformuoto principo, jog nuostoliai yra kompensacinio pobūdžio, nenuoseklumui³⁷. Minimalių nuostolių institutas įtvirtintas ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.261 straipsnyje, kuriame nurodyta, kad praleidęs pinigines prievolės įvykdymo terminą skolininkas privalo mokėti už termino praleidimą sutarčių ar įstatymų nustatytas palūkanas, kurios yra laikomos minimaliais nuostoliais. Kaip nurodoma teisės doktrinoje, ši teisinė priemonė taikoma tada, kai kreditorius yra iš esmės teisus, bet negali įrodyti savo realių nuostolių³⁸.

Apibendrinant tai kas išdėstyta, nuostolių skirstymo į rūšis reikšmė nėra tik teorinė: priklausomai nuo nuostolių rūšies taikomos skirtingos įrodinėjimo taisyklės, nukentėjusios šalies reikalavimui atlyginti sutarties pažeidimu padarytą žalą taikomi tam tikri ribojimai, kad atsiradę nuostoliai būtų atlyginti ir pažeistos teisės apgintos.

³⁷ Treitel G. H., *supra* note 3, p. 80.

³⁸ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. Civilinė teisė. Prievolių teisė. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009. P. 207.

2. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO INSTITUTO SAMPRATA IR PASKIRTIS SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE

Teisinės demokratinės valstybės koncepcija reikalauja įtvirtinti visapusiško žmogaus teisių įgyvendinimo ir apsaugos užtikrinimo mechanizmą.

Besiplečianti visuomeninių teisinių santykių sfera, vis sudėtingesne tampanti civilinė apyvarta lemia poreikį sukurti tokį teisinį reguliavimą, kuris ne tik užtikrintų sutartinių santykių stabilumą, skatintų pasitikėjimą tarp sutarties šalių, bet ir visgi kilus ginčui, leistų apginti nukentėjusios šalies teises ir teisėtus interesus atlyginant patirtus nuostolius. Viena iš teisinių priemonių, skirta sutartiniuose santykiuose nukentėjusiai šaliai padarytai žalai kompensuoti ir atkurti nukentėjusios šalies turtinę pusiausvyrą – nuostolių atlyginimas.

Šioje magistro baigiamojo darbo dalyje analizuojama nuostolių atlyginimo samprata, išskiriami pagrindiniai nuostolių atlyginimo principai ir funkcijos, būdingi tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėse, taip pat aptariamos sąlygos, kurios būtinos, kad nukentėjusi šalis galėtų pasinaudoti nuostolių atlyginimo mechanizmu kaip savo pažeistų teisių gynimo būdu bei akcentuojama nuostolių atlyginimo vieta kitų prievolių pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje.

2.1. Nuostolių atlyginimas kaip viena iš civilinės sutartinės atsakomybės formų

Civilinė atsakomybė yra viena iš teisinės atsakomybės rūšių, taikoma tada, kai prievolė neįvykdoma arba vykdoma netinkamai³⁹. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.245 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad civilinė atsakomybė yra dviejų rūšių: sutartinė ir deliktinė. To paties straipsnio 3 dalyje sutartinė civilinė atsakomybė apibrėžiama kaip turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to, kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Kaip pažymima Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos komentare, šios rūšies civilinei atsakomybei būdinga tai, kad šalis dar iki civilinės teisės pažeidimo sieja civiliniai teisiniai santykiai. Tokiais atvejais civilinės teisės pažeidimas pasireiškia sutarties pažeidimu – netinkamu jos vykdymu ar neįvykdymu⁴⁰. Atsižvelgiant į tai, sutartinė civilinė atsakomybė lyginant su jau sutarties šalis siejančiais

³⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *supra* note 38, p. 178.

⁴⁰ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 335.

teisinais santykiais yra nauja prievolė, antrinis teisinis santykis, atsiradęs kaip pirminio teisinio santykio pažeidimo pasekmė.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalies ir 6.256 straipsnio 2 dalies nuostatose įtvirtinta, kad civilinė sutartinė atsakomybė gali pasireikšti nuostolių atlyginimu arba netesybų sumokėjimu. Nuostolių atlyginimas – tai viena iš civilinės sutartinės atsakomybės formų, taikoma, kai nukentėjusi šalis dėl sutarties pažeidimo patiria neigiamų pasekmių turtinėje srityje. Pagrindinis tikslas, kurio siekiama taikant sutartinę civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma – nukentėjusią šalį gražinti į tokia padėtį, kokioje ji būtų atsidūrusi, jei sutartis būtų įvykdyta tinkamai⁴¹. Teisės doktrinoje pažymima, kad bendrosios teisės valstybėse nuostolių atlyginimas yra pagrindinė teisinė priemonė siekiant kompensuoti dėl sutarties pažeidimo atsiradusius kreditoriaus nuostolius, tuo tarpu kontinentinės teisės valstybėse, nors nurodoma, kad nuostolių atlyginimo galimybės esant sutarties neįvykdymui kartais ir būna ribotos, tokių ribojimų reikšmė daugiau teorinė negu praktinė⁴². Tai patvirtina ir 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių nuostatos, perteikiančios bendrosios teisės sistemos valstybių pasirinktą kryptį ir nuostolių atlyginimą kaip kreditoriaus pažeistų teisių gynimo būdą pripažindamos galimu visais atvejais.

UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.1 straipsnyje numatyta, kad bet koks sutarties neįvykdymas suteikia nukentėjusiai sutarties šaliai teisę reikalauti nuostolių atlyginimo⁴³. Šiame straipsnyje įtvirtinta teisė reikalauti nuostolių atlyginimo esant sutarties pažeidimui yra bendrojo principo – teisė į nuostolių atlyginimą – sudėtinė dalis. Teisės reikalauti nuostolių atlyginimo pagrindas yra sutarties neįvykdymo faktas⁴⁴. Tai reiškia, kad nukentėjusi šalis reikalaujama nuostolių atlyginimo turi įrodyti, jog sutartis buvo neįvykdyta: ji negavo to, kas pagal sutarties sąlygas buvo pažadėta. Panaši nuostata įtvirtinta ir Europos sutarčių teisės principų 9:501 straipsnyje, kuriame nurodoma, kad sutarties šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo dėl kitos šalies padarytos žalos, atsiradusios dėl sutarties neįvykdymo⁴⁵. Svarbiausia sąlyga, kuri sutarties šaliai suteikia teisę reikalauti taikyti sutartinę civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma – tai pačių nuostolių atsiradimas, reiškianti, kad tik atsiradus tam tikrai žalai, patyrus nuostolių, nukentėjusi sutarties šalis turi pagrįstą ir visapusišką teisę reikalauti nuostolių atlyginimo.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, nuostolių atlyginimas yra viena iš sutartinės civilinės atsakomybės formų, kurios svarbiausia taikymo sąlyga sutartiniuose santykiuose yra sutarties

⁴¹ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 158.

⁴² Treitel G. H., *supra* note 3, p. 75.

⁴³ UNIDROIT. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* [interaktyvus]. Rome, 2004. <http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>;

⁴⁴ *Ibid.*

⁴⁵ Beale H., Lando O., *supra* note 23, p. 434.

pažeidimo nulemtas žalos, atitinkamai ir pačių nuostolių, atsiradimas ir kuri gali būti taikoma esant bet kokio pobūdžio sutarties pažeidimui.

2.2. Pagrindiniai nuostolių atlyginimo principai

Dauguma pagrindinių principų, susijusių su nuostolių atlyginimu, yra bendri tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemų valstybėms. Vienas pagrindinių ir esminių sutartinės civilinės atsakomybės principų, taikomų atlyginant nukentėjusiai šaliai dėl sutarties pažeidimo patirtus nuostolius – visiško nuostolių atlyginimo principas.

UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.2 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad dėl sutarties nevykdymo padaryta žala nukentėjusiajai šaliai turi būti atlyginama visiškai. Tokia žala apima bet kokius patirtus nuostolius ir negautas pajamas, įskaitant ir tas, kurios atsirado siekiant išvengti žalos ar išlaidų. Ši nuostata reiškia nukentėjusios sutarties šalies teisę reikalauti visiškos kompensacijos už žalą, atsiradusią kaip sutarties neįvykdymo pasekmė, todėl siekiant patenkinti reikalaujamus nuostolius itin svarbus priežastinis sutarties neįvykdymo ir atsiradusios žalos ryšys. Beveik analogiška nuostata įtvirtinta ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.251 straipsnio 1 dalyje, kurioje numatyta, kad padaryti nuostoliai turi būti atlyginti visiškai, išskyrus atvejus, kai įstatymai ar sutartis nustato ribotą atsakomybę. Tinkamas visiško nuostolių atlyginimo principo įgyvendinimas leidžia apsaugoti tiek nukentėjusios šalies, tiek ir sutartį pažeidusios bei žalą padariusios šalies interesus. Visų pirma šio principo įtvirtinimas teisės aktuose saugo nukentėjusios šalies teises, kadangi esant sutarties pažeidimui suteikia teisę reikalauti, kad visi patirti nuostoliai būtų atlyginti. Visgi, neįvertinus padarytos žalos tinkamai, galima situacija, kai nukentėjusiai šaliai atlyginama daugiau negu iš tikrųjų ji patyrė žalos. Susiklosčius tokiai situacijai nukentėjusi šalis nepagrįstai praturtėja, kas lemia sutartį netinkamai vykdžiusios ar neįvykdžiusios šalies interesų pažeidimą, kadangi šio principo įgyvendinimas tokiu atveju atlieka ne tik kompensavimo, bet ir baudimo funkciją. Pažymėtina, kad padarytos žalos netinkamas nustatymas gali lemti ne tik situaciją, kai nukentėjusiai šaliai atlyginama daugiau negu iš tikro ji patyrė nuostolių, bet ir situaciją, kai atlyginama ne visa patirta žala. Tokiu atveju visiško nuostolių atlyginimo principas taip pat lieka tinkamai neįgyvendintas, nukentėjusios šalies pažeista teisė apginama tik iš dalies, o sutartį pažeidus šalis atsiduria geresnėje padėtyje negu nukentėjusi šalis. Taigi, siekiant tinkamo praktinio šio principo įgyvendinimo tam, jog dėl sutarties pažeidimo sutartinių teisinių santykių stabilumui iškilusi grėsmė būtų pašalinta, o nukentėjusios šalies interesai patenkinti, būtina tiksliai nustatyti, kokio dydžio žala buvo padaryta ir ją atlyginti.

Vienas žymiausių Anglijos sutarčių teisės mokslininkų G.H. Treitel kalbėdamas apie nuostolių atlyginimo principą pažymi, kad nuostoliai yra kompensacinio pobūdžio, o jų atlyginimo tikslas – apsaugoti nukentėjusios sutarties šalies interesus. Atsižvelgiant į tai, patenkinti nuostolių atlyginimo reikalavimą galima tik tada, kai vienos iš sutarties šalių interesams padaroma žala⁴⁶. Analizuodamas nuostolių atlyginimo principą G. H. Treitel išskiria šiuos pagrindinius aspektus: i) ieškovo nuostolių kriterijų, kuriuo akcentuojama, kad visų pirma nuostolius sudaro ieškovui padaryta žala ir tokiais atvejais dažniausiai nekalbama apie pelną, kurį gavo atsakovas dėl šių nuostolių ieškovui atsiradimo. Tai reiškia, kad pelnas, kurį gavo sutartį pažeidusi šalis nukentėjusiai šaliai gali būti priteisiamas taikant nepagrįsto praturtėjimo institutą ir niekada nėra priteisiamas dėl to, kad atsakovas naudą gavo dėl sutarties pažeidimo; ii) nuostoliai neturi viršyti patirtos žalos; iii) nėra baudinių nuostolių; iv) kreditorius turi patirti nuostolių.

Pažymėtina, kad įgyvendinant visiško nuostolių atlyginimo principą dažnai susiduriama su teisingo nuostolių atlyginimo ir visiško nuostolių atlyginimo principų konfliktu. Tai reiškia, kad dėl sutarties pažeidimo vienai iš šalių padaryta žala turi būti atlyginama ne mechaniškai, taikant visiško nuostolių atlyginimo principą, o stengiantis ją atlyginti protingai ir sąžiningai⁴⁷. Šiais atvejais teismas turi pareigą siekti nukentėjusiojo ir žalą padariusio asmens interesų balanso. Siekiant tinkamai įgyvendinti teisingo nuostolių atlyginimo principą Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.251 straipsnio 2 dalyje įtvirtinta nuostata, kad teismas, atsižvelgdamas į atsakomybės prigimtį, šalių turtinę padėtį ir jų tarpusavio santykius, gali sumažinti nuostolių atlyginimo dydį, jeigu dėl visiško nuostolių atlyginimo atsirastų nepriimtinių ir sunkių pasekmių. Šie įstatyme numatyti papildomi kriterijai yra visiško nuostolių atlyginimo principo išimtis, padedančios nustatyti teisingą atsiradusių nuostolių dydį.

Dar vienas pagrindinių principų, sutinkamas analizuojant nuostolių atlyginimo institutą sutartiniuose santykiuose, – nuostolių numatymo principas. Šio principo esmė ta, kad sutartį netinkamai vykdžiusi šalis yra atsakinga tik už tuos nuostolius, kurie buvo numatomi ar turėjo būti numatyti sutarties sudarymo metu kaip sutarties neįvykdymo pasekmė. Kaip pažymi G. H. Treitel, nuostolių numatymo principas sudaro vieną iš pakankamai retų atvejų, kai dauguma kontinentinės teisės sistemos valstybių perėmė šį principą iš bendrosios teisės sistemos dar XIX amžiuje⁴⁸. Teisės doktrinoje pažymima, kad nuostolių numatymo principas kaip sutartinės civilinės atsakomybės apimties ribojimas bendrosios teisės sistemos valstybėse buvo suformuotas byloje *Hadley v. Baxendale*⁴⁹, kurioje teismas pasisakė, kad sutartį pažeidusi šalis

⁴⁶ Treitel G. H., *supra* note 3, p. 76.

⁴⁷ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 146-147.

⁴⁸ Treitel G. H., *op. cit.*, p. 150.

⁴⁹ Case *Hadley v. Baxendale*, 9 ex 341 (1854).

yra atsakinga tik už tuos ieškovo patirtus nuostolius, jeigu jie paprastai yra numatomi arba ieškovas apie juos išpėjo atsakovą iš anksto. Pažymėtina, kad vėliau nuostolių numatymo principas buvo įtvirtintas ir 1980 m. Vienos konvencijos dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių 74 straipsnyje, taip pat UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių 7.4.4 straipsnyje⁵⁰ ir Europos sutarčių teisės principų 9:503 straipsnyje⁵¹. Analogiškos teisės nuostatos, įtvirtinančios nuostolių numatymo principą, sutinkamos ir atskirų valstybių teisės aktuose.

Prancūzijos civilinio kodekso 1150 straipsnyje nurodoma, kad skolininkas yra atsakingas tik už tuos nuostolius, kurie buvo numatomi arba kuriuos buvo galima numatyti sutarties sudarymo metu, jeigu sutarties pažeidimas buvo padarytas nesant skolininko kaltės. Ši teisės norma Prancūzijos teisėje traktuojama kaip sutartį pažeidusios šalies atsakomybės ribojimas. Vis tik akcentuojama, kad Prancūzijos civilinio kodekso 1150 straipsnio nuostatos turi būti taikomos kartu analizuojant tiek 1149 straipsnį, kuriame nurodoma, kad skolininkas yra atsakingas už patirtus nuostolius ir negautas pajamas, tiek ir 1151 straipsnį, atleidžiantį sutartį pažeidusią šalį nuo netiesioginių nuostolių⁵².

Kvebeko civilinio kodekso 1613 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad sutartiniuose santykiuose skolininkas yra atsakingas tik už tuos nuostolius, kurie buvo numatyti arba turėjo būti numatyti sutarties dėl tam tikrų įsipareigojimų sudarymo metu, kai prisiimtų įsipareigojimų neįvykdymas nebuvo nulemtas skolininko tyčios ar didelio neatsargumo⁵³. Kaip nurodo prof. V. Mikelėnas, tais atvejais, kai sutartis neįvykdoma esant vienos iš šalių tyčiai, nuostolių numatymo principas nėra taikomas, tačiau net ir tais atvejais atlyginami tik sutarties pažeidimu padaryti betarpiški ir tiesioginiai nuostoliai⁵⁴.

Visgi, nors daugumos kontinentinės teisės sistemos valstybių teisės aktuose šis principas yra įtvirtintas ir taikomas, Vokietijos teisėje sprendžiant nuostolių atlyginimo klausimą šis principas nepripažįstamas.

Analizuojant aukščiau pateiktas teisės normas, kuriose įtvirtintas nuostolių numatymo principas, kyla klausimas, kuo vadovaujantis turi būti nustatoma, ar sutarties pažeidimu padarytus nuostolius buvo galima numatyti. Kaip pažymi teisininkas Tadas Klimas, nuostoliai A. yra numatomi, jei jie yra būtini, įprasti ar nulemti sutarties pažeidimo arba B. yra numatomi, jeigu jie buvo šalių aptarti sutarties sudarymo metu⁵⁵.

⁵⁰ UNIDROIT, *supra* note 43.

⁵¹ *Ibid.*

⁵² Treitel G. H., *supra* note 3, p. 150.

⁵³ Civil Code of Quebec [interaktyvus],

http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html

⁵⁴ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 156.

⁵⁵ Klimas T. Comparative Contract Law: A Transsystemic Approach with an Emphasis on the Continental Law. Cases, Text and Materials. – Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2006. P. 300.

Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nuostolių numatymo principas įtvirtintas 6.258 straipsnio 4 dalyje, kurioje nurodoma, kad neįvykdžiusi prievolės įmonė (verslininkas) atsako tik už tuos nuostolius, kuriuos ji numatė ar galėjo protingai numatyti sutarties sudarymo metu kaip tikėtiną prievolės neįvykdymo pasekmę. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos komentare nurodoma, kad toks principas nustatytas atsižvelgiant į tai, kad pagal CK 6.256 straipsnio 4 dalį verslininkas atsako be kaltės, todėl nuostolių numatymo principas skirtas objektyvios (griežtos) civilinės atsakomybės poveikiui sušvelninti ir protingai skolininko – verslininko, atsakomybei riboti tokiu būdu, kad ji neprarastų savo kompensacinio pobūdžio⁵⁶.

Taigi, siekiant apginti nukentėjusios sutarties šalies pažeistas teises, pagrindinis sutartinės civilinės atsakomybės principas, kuriuo vadovaujama – tai visiško nuostolių atlyginimo principas. Nepaisant to, pažymėtina, kad atlyginant nukentėjusią šalį šios patirtus nuostolius tam, kad nuostolių atlyginimo instituto taikymas netaptų mechaniškas, privalu visiško nuostolių atlyginimo principą derinti kartu su teisingo nuostolių atlyginimo principu.

2.3. Nuostolių atlyginimo funkcijos

Nuostolių atlyginimas – vienas iš prievolių pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų, kurio paskirtis yra užtikrinti nukentėjusios sutarties šalies atstatymą į tokią padėtį, kurioje ji būtų buvusi, jeigu sutartis būtų įvykdyta tinkamai. Atsižvelgiant į tai, pagrindinė ir esminė nuostolių atlyginimo instituto funkcija, išplaukianti tiek iš Lietuvos, tiek iš užsienio valstybių teisės doktrinoje ir įstatymuose pateiktos nuostolių sąvokos, yra kompensacinė. Kaip nurodo R. Murray, kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija pasireiškia siekiu pastatyti nukentėjusią šalį į tokią padėtį tarsi sutarties pažeidimo ir nebuvo. Šiuo požiūriu sutartiniai nuostoliai yra perspektyviniai (angl. *looking forward*)⁵⁷. Tai reiškia, kad teismas vertina, kokioje padėtyje nukentėjusi sutarties šalis būtų atsidūrusi, jeigu sutartis nebūtų buvusi pažeista ir atsižvelgiant į tai kiek leidžia piniginis nuostolių pobūdis priteisia atsiradusius nuostolius ir gražina kreditorių į padėtį, kurioje jis būtų atsidūręs esant tinkamam sutarties įvykdymui.

Kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija itin glaudžiai susijusi visiško nuostolių atlyginimo principu. Akcentuojama, kad visa nukentėjusią sutarties šalį padaryta žala, atsiradę turtiniai praradimai turi būti kompensuoti. Atsižvelgiant į kompensacinį nuostolių atlyginimo pobūdį, nukentėjusi sutarties šalis atlyginant jai šios patirtus nuostolius neturi nepagrįstai praturtėti, kadangi nuostolių atlyginimu nesiekama nubausti sutarties neįvykdžiusią šalį. Net ir tais atvejais, kai sutartį ketinančią pažeisti šalį nuo neteisėtų veiksmų sulauko mintis apie

⁵⁶ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 358.

⁵⁷ Murrey R. *Contract Law: The Fundamentals*. – London, Sweet & Maxwell, 2008. P. 234.

nuostolių atlyginimą, arba sutartį visgi pažeidusi šalis dėl nuostolių atlyginimo patiria žymų savo turto sumažėjimą, šios pasekmės nėra pagrindinis nuostolių kompensavimo tikslas⁵⁸.

Pažymėtina, kad kompensacinė nuostolių atlyginimo funkcija nepaneigia kitos šio instituto funkcijos – prevencinės. Žinojimas, kad sutarties pažeidimas – netinkamas jos vykdymas ar neįvykdymas – lems prievolės atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius atsiradimą ir tokiu būdu patirti tam tikrų išlaidų, veikia prevenciškai, padeda užkirsti kelią asmens neteisėtiems veiksams. Prof. V. Mikelėnas pažymi, kad prevencinės funkcijos egzistavimas yra pripažįstamas tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėse, tačiau ji lyginant su kompensacine funkcija, pripažįstama antraeile⁵⁹.

Kai kurie autoriai⁶⁰ išskiria civilinės atsakomybės informacinę ir stimuliavimo funkcijas. Kalbant apie nuostolių atlyginimą, informavimas ir stimuliavimas yra labiau lydimieji reiškiniai, nes nuostolių atlyginimu specialiai šių tikslų nėra siekiama. Faktai, kad fizinis ar juridinis asmuo nesilaiko savo sutartinių įsipareigojimų gali sukurti tokio asmens kaip nepatikimo ar nesąžiningo partnerio įvaizdį. Tai informuoja galimus tokios asmens kontrahentus, skatina juos būti atsargesniais sudarant sandorius su tokiais asmenimis. Realus ir efektyvus sutartinės civilinės atsakomybės taikymas nuostolių atlyginimo forma skatina sutartinių santykių subjektus vykdyti savo sutartinius įsipareigojimus. Visgi, informacinė ir stimuliavimo funkcijos nelaikytinos savarankiškomis, o traktuojamos tik kaip sutartinės civilinės atsakomybės taikymo pasekmė.

Taigi, pagrindinė nuostolių atlyginimo instituto funkcija yra kompensacinė, kuria siekiama nukentėjusią sutarties šalį grąžinti į tokią padėtį tarsi sutarties pažeidimo nebūtų buvę, o sutartis būtų įvykdyta tinkamai. Nepaisant to, nereikėtų nuvertinti ir teisės doktrinoje papildomomis įvardijamų prevencinės, informavimo ir stimuliavimo funkcijų, kurios priešingai nei kompensacinė nuostolių atlyginimo instituto funkcija veikia dar iki galimo sutarties pažeidimo.

2.4. Sąlygos, reikalingos įgyvendinti kreditoriaus teisę reikalauti nuostolių atlyginimo esant sutarties pažeidimui

Sutartinė civilinė atsakomybė, kaip ir bet kuri prievolė, atsiranda tik esant tam tikriems juridiniams faktams, kurie kontinentinės teisės sistemos valstybių teisėje vadinami civilinės atsakomybės sąlygomis (bendrosios teisės sistemos valstybėse vartojama kiek kitokia sąvoka – ieškinio pagrindas). Tam, kad kreditorius galėtų realizuoti savo teisę į nuostolių atlyginimą esant

⁵⁸ Stone R. *The Modern Law of Contract*. – London: Canvendish Publishing Limited, 2005. P. 437-439.

⁵⁹ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 40.

⁶⁰ Norkūnas A., Selelionytė-Drukteinienė S., *supra* note 2, p. 7.

sutarties pažeidimui, būtina išsiaiškinti, kokias sąlygas reikia nustatyti, jog sutartinė civilinė atsakomybė nuostolių atlyginimo forma būtų taikoma. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas išskiria šias civilinės atsakomybės sąlygas: neteisėti veiksmai, priežastinis ryšys, kaltė, žala ir nuostoliai.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.246 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Tai reiškia, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik jeigu skolininko elgesys yra neteisėtas. Tuo tarpu, jeigu skolininko elgesys buvo teisėtas, civilinė atsakomybė neatsiranda. Kaip nurodoma Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos komentare, neteisėtumas civilinėje teisėje suprantamas labai plačiai – tai tiek ir sutarties pažeidimas, tiek konkrečios teisės normos, tiek bendrojo pobūdžio pareigos elgtis atidžiai ir rūpestingai pažeidimas⁶¹. Ši įstatyminė nuostata yra bendra ir taikoma tiek deliktinės, tiek sutartinės civilinės atsakomybės atveju.

Vertinant neteisėtus veiksmus kaip vieną iš sutartinės civilinės atsakomybės sąlygų, pažymėtina, kad neteisėtumas civilinėje teisėje iš esmės skiriasi nuo neteisėtumo sampratos kitose teisės šakose, kadangi priešingai nei kitose teisės šakose, civilinėje teisėje galiojantis dispozityvumo principas leidžia teisinių santykių subjektams patiems sutartimi nusistatyti privalomo ir galimo elgesio ribas. Atsižvelgiant į tai, sutartiniuose teisiniuose santykiuose neteisėti veiksmai dažniausiai pasireiškia sutarties pažeidimu.

Kaip pažymima teisės doktrinoje, sutartinei civilinei atsakomybei atsirasti veiksmų neteisėtumo sąlyga nėra taip svarbi. Užtenka pasakyti, kad bet koks sutarties nevykdymas ar netinkamas vykdymas yra *a priori* teisės normų pažeidimas. Be to, nustatant veiksmų priešingumą teisei sutartiniuose santykiuose gali būti situacijų, kai skolininkas pažeidžia sutarties sąlygą, niekaip nereguliuotą nei dispozityvia norma bei komerciniu papročiu, nei įprastai reiškiamais reikalavimais, nes šalys gali reguliuoti tarpusavio santykius išimtinai sutarties nuostatomis, sudaryti įstatymuose neapartas sutartis. Tokiu atveju būtų sunku nustatyti, ką skolininkas konkrečiai pažeidė. Todėl veiksmų neteisėtumą sutartiniuose santykiuose reikėtų vertinti kaip sutarties sąlygos pažeidimą apskritai⁶². Tiek Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.205 straipsnyje, tiek UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.1.1 straipsnyje nurodoma, kad sutarties pažeidimas gali pasireikšti: 1) visišku sutarties neįvykdymu; 2) netinkamu sutarties įvykdymu; 3) sutarties įvykdymo termino praleidimu.

⁶¹ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 336.

⁶² Ambrašenė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *supra* note 38, p. 183.

Prancūzijos civilinio kodekso 1147 straipsnyje įtvirtinta, kad sutarties pažeidimas gali pasireikšti sutarties įvykdymo termino praleidimu arba sutarties neįvykdymu, tuo tarpu netinkamas sutarties įvykdymas yra laikomas sutarties neįvykdymo porūšiu⁶³. Tokio sutarties pažeidimo skirstymo į rūšis reikšmė atsiskleidžia sprendžiant, kokie nuostoliai nukentėjusiai šaliai turi būti atlyginami. Kai sutartis pažeidžiama praleidžiant prievolės įvykdymo terminą, nukentėjusiai šaliai gali būti atlyginami nuostoliai sumokant palūkanas. Esant sutarties neįvykdymui, šaliai atlyginami kompensaciniai nuostoliai. Esminis šiais atvejais atlygintinų nuostolių skirtumas yra tas, kad nukentėjusi šalies siekdama gauti nuostolių atlyginimą dėl sutarties įvykdymo termino praleidimo pirmiausia privalo skolininkui nusiųsti pranešimą dėl įsipareigojimo nevykdymo⁶⁴. Tai reiškia, kad tik tada, kai kreditorius praneša skolininkui apie termino pasibaigimą arba atlieka kitokią veiksmą, primenantį prievolės įvykdymo termino praleidimą, laikoma, jog skolininkas terminą praleido.

Vokietijos, kaip ir Prancūzijos, civilinis kodeksas sutarties pažeidimu laiko du atvejus – sutarties įvykdymo termino praleidimą ir sutarties neįvykdymą. Pažymėtina, kad Vokietijos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje išskiriama dar viena sutarties pažeidimo forma, nenurodyta kodekse, ir kuri įvardijama kaip pozityvus sutarties termino praleidimas, apimantis atvejus, kai sutartis įvykdoma laiku, tačiau netinkamai⁶⁵.

Olandijos civilinio kodekso 74 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad bet koks prievolės neįvykdymas suteikia kreditoriui teisę reikalauti nuostolių atlyginimo, jeigu prievolė neįvykdoma dėl sutartį pažeidusios šalies kaltės⁶⁶. Tuo tarpu atskiri sutarties pažeidimo atvejai išskiriami konkrečiuose straipsniuose: sutarties pažeidimas praleidžiant terminą (81 straipsnis), visiškas prievolės neįvykdymas (84 straipsnis), netinkamas prievolės įvykdymas (89 straipsnis).

Bendrosios teisės sistemos šalyse, lyginant su aukščiau aptartomis valstybėmis, sutarties pažeidimo skirstymas į rūšis nėra priimtinas. Kaip nurodo G.H. Treitel, sutarties įvykdymo termino praleidimas paprastai yra vienintelė sutarties pažeidimo forma, todėl kaip ir kitos minėtos sutarties pažeidimo formos suteikia teisę nukentėjusiai sutarties šaliai reikšti ieškinį dėl nuostolių atlyginimo. Kaip išimtis nurodomi Anglijos ir Jungtinių Amerikos Valstijų teisės aktuose įtvirtintos nuostatos, reglamentuojančios prekių pirkimą-pardavimą, kai tam tikrais atvejais visgi skiriamas visiškas sutarties neįvykdymas (prekių nepristatymas) ir netinkamas sutarties įvykdymas (kokybės reikalavimų neatitinkančių prekių pristatymas). Šios nuostatos, kaip nurodo G. H. Treitel, tik atspindi patį faktą, jog skirtingų rūšių sutarties pažeidimai lemia skirtingus praktinius rezultatus ir kad įvertinant skirtingus sutarties pažeidimus pinigine išraiška

⁶³ Treitel. G. H., *supra* note 3, p. 129.

⁶⁴ *Ibid.*

⁶⁵ Treitel. G. H., *op. cit.*, p. 130.

⁶⁶ Civil Code of Netherlands [interaktyvus], <http://wetten.overheid.nl/zoeken/>

patirti nuostoliai turi būti skirtingai apskaičiuoti⁶⁷. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad priešingai nei Prancūzijoje, pranešimas skolininkui apie sutarties įvykdymo termino praleidimą nėra būtina sąlyga, suteikianti nukentėjusiai sutarties šaliai teisę reikalauti nuostolių atlyginimo.

Kalbant apie žalą kaip apie sutartinės civilinės atsakomybės vieną iš sąlygų, teisės doktrinoje pažymima, kad žala yra būtinas civilinės atsakomybės pagrindas, nes nesant žalos arba nuostolių civilinės atsakomybės teisinis santykis neįmanomas. Tokia pozicija išreikšta ir Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos komentare pažymint, kad žala yra būtina civilinės atsakomybės sąlyga, kai civilinė atsakomybė pasireiškia nuostolių atlyginimu⁶⁸. Tai reiškia, kad sutartinė civilinė atsakomybė dėl padaryto sutarties pažeidimo gali būti taikoma tik tada, kai vienai iš sutarties šalių toks pažeidimas padaro žalos. Pažymėtina, kad žala nėra preziumuojama, todėl šalis, reikalaujanti nuostolių atlyginimo, turi įrodyti ir pačios žalos atsiradimo faktą, ir patirtos žalos dydį.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.248 straipsnyje pateikiama kaltės kaip civilinės atsakomybės sąlygos samprata nurodant, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik tais atvejais, jeigu įpareigotas asmuo kaltas, išskyrus įstatymų arba sutarties numatytus atvejus, kuriais civilinė atsakomybė atsiranda be kaltės. Skolininko kaltė preziumuojama, išskyrus įstatymų numatytus atvejus, taip pat pažymint, jog laikoma, kad asmuo kaltas, jeigu atsižvelgiant į prievolės esmę bei kitas aplinkybes jis nebuvo tiek rūpestingas ir apdairus, kiek atitinkamomis sąlygomis buvo būtina. Teisės doktrinoje taip pat pažymima, kad daugumoje užsienio valstybių sutartinės civilinės atsakomybės atveju sutartį pažeidusios šalies kaltė yra preziumuojama.

Prancūzijos civilinio kodekso 1147 ir 1148 straipsniuose įtvirtinta skolininko kaltės prezumpcija ir nurodoma, kad sutartį pažeidusi šalis savo nekaltumą gali įrodinėti dviem būdais: i) skolininkas gali įrodinėti, kad prievolė nebuvo įvykdyta dėl pašalinės priežasties, o visą sutarties galiojimo laiką jis elgėsi sąžiningai; ii) skolininkas gali įrodinėti, jog prievolė nebuvo įvykdyta dėl nenugalimos jėgos arba nespėjamo, atsitiktinio įvykio.

Vokietijos teismai prievolės neįvykdžiusio skolininko veiksmus vertina atitinkamos profesijos ar amžiaus atidaus, rūpestingo žmogaus elgesio standarto pagrindu. Taigi, skolininkas norėdamas išvengti sutartinės civilinės atsakomybės, turi įrodyti, jog jo elgesys atitiko atitinkamo standarto reikalavimus. Taip pat Vokietijos teismai skolininko elgesį vertina atsižvelgdami į gerų papročių, sąžiningos prekybos ir konkurencijos principų reikalavimus. Jeigu sutartį pažeidusios šalies elgesys neatitinka civilinei apyvartai būdingų papročių, jis laikomas kaltu.

⁶⁷ Treitel. G. H., *supra* note 3, p. 130-131.

⁶⁸ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 342.

Bendrosios teisės sistemos valstybių teismų praktikoje problemų dėl sutartį pažeidusios šalies kaltės sutartinėje civilinėje atsakomybėje nekyla. Teisės ir doktrina ir teismai laikosi pozicijos, kad sutartį pažeidusios šalies kaltė sutartinėje civilinėje atsakomybėje reikšmės neturi, nes sutarties pažeidimo faktas yra pakankamas pagrindas išieškoti iš sutartį pažeidusios šalies kreditoriaus patirtus nuostolius.

Priežastinis ryšys teisės teorijoje apibrėžiamas kaip priežasties ir pasekmės sąsaja⁶⁹. Civilinėje atsakomybėje tai ryšys tarp neteisėtų vienos iš sutarties šalių veiksmų, kuriais pažeidžiama sutartis (priežasties), ir žalos, kuri atsiranda dėl neteisėtais veiksmais pažeistos sutarties (pasekmės). Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.247 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad atlyginami tik tie nuostoliai, kurie susiję su veiksmais (veikimu, neveikimu), nulėmusiais skolininko civilinę atsakomybę tokiu būdu, kad nuostoliai pagal jų ir civilinės atsakomybės prigimtį gali būti laikomi skolininko veiksmų (veikimo, neveikimo) rezultatu. Kaip nurodo prof. V. Mikelėnas, priežastinio ryšio nustatymo būtinumas sutartinėje atsakomybėje labiau yra akcentuojamas kontinentinės teisės sistemos valstybėse, tuo tarpu Anglijos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje pripažįstama, jog priežastinis ryšys sutartinėje civilinėje atsakomybėje nėra tokia svarbi sąlyga kaip deliktinėje civilinėje atsakomybėje, o Jungtinėse Amerikos Valstijose priežastiniam ryšiui sutartinėje civilinėje atsakomybėje iš viso skiriama labai mažai dėmesio⁷⁰. Tai patvirtina ir atskirų valstybių įstatyminių nuostatų analizė.

Prancūzijos civilinio kodekso 1151 straipsnyje numatyta, kad turi būti atlyginama tik tokia žala, kuri yra tiesioginė ir betarpiška sutarties neįvykdymo pasekmė. Tai reiškia, kad tarp sutartį pažeidusios šalies veiksmų ir dėl sutarties pažeidimo atsiradusios žalos neturi būti jokių tarpinių grandžių, kurios būtų padėjusios žalai atsirasti ar ją padidinti.

Vokietijos civilinio kodekso 286 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad sutartį pažeidusi šalis turi atlyginti tik tą kreditoriui padarytą žalą, kuri yra sutartį pažeidusios šalies neteisėto veiksmo rezultatas. Kaip nurodo prof. V. Mikelėnas, Vokietijos teismai, nustatydami, ar yra priežastinis ryšys tarp skolininko veiksmų ir kreditoriui padarytos žalos, remiasi adekvataus priežastinio ryšio teorija. Tačiau adekvataus priežastinio ryšio teorija nėra sukūrusi aiškių, visuotinių kriterijų, pagal kuriuos būtų galima nustatyti priežastinio ryšio buvimą ar nebuvimą. Teismas, remdamasis šia teorija, analizuoja kiekvienos konkrečios bylos faktus ir taiko labiausiai patyrusio stebėtojo standartą⁷¹.

Nors, kaip buvo minėta, Anglijos teisėje priežastinis ryšys nėra tokia svarbi sutartinės civilinės atsakomybės sąlyga kaip deliktinėje civilinėje atsakomybėje, pažymima, jog nepaisant

⁶⁹ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *supra* note 38, p. 184-185.

⁷⁰ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 208-217.

⁷¹ Mikelėnas V. Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija. – Vilnius: Justitia, 1996. P. 209.

to, jį nustatyti būtina. Teismas, nustatydamas, ar yra priežastinis ryšys tarp sutarties pažeidimo ir atsiradusios žalos, paprastai stengiasi išsiaiškinti, ar nebuvo kokių pašalinių įvykių, išskyrus sutartį pažeidusios šalies neteisėtus veiksmus. Vienas svarbiausių priežastinio ryšio nustatymo principų buvo suformuluotas byloje *Hadley v. Baxendale*, kurioje teismas pasisakė, kad jeigu sutartį pažeidusios šalies veiksmai sukelia tokią žalą, kuri, atsižvelgiant į konkrečias aplinkybes, negali būti laikoma natūralia atsakovo veiksmų pasekme, būtų neteisinga ir neprotinga iš atsakovo reikalauti nenatūralių savo veiksmų pasekmių numatymo⁷².

JAV teisės doktrinoje pažymima, kad priežastinio ryšio problema sutartinėje civilinėje atsakomybėje kyla tik tuomet, kai sutarties pažeidimas nėra vienintelis veiksnys, sukėlęs kreditoriui žalą. Jeigu vienai iš sutarties šalių žalą sukelia keli veiksniai, tarp jų ir sutarties pažeidimas, būtina išsiaiškinti, ar sutartį pažeidusios šalies veiksmai yra esminis faktorius, turėjęs didžiausią įtaką nuostolių atsiradimui.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad nors sutartinės civilinės atsakomybės taikymui nuostolių atlyginimo forma tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisėje būtina nustatyti iš esmės tas pačias sąlygas – neteisėtus veiksmus, kaltę, priežastinį ryšį, kaltę – visgi, nevienodas kiekvienos iš minėtų sąlygų skirtingose valstybėse vertinimas lemia skirtingą įrodinėjimo procesą reikalaujant nuostolių atlyginimo.

2.5. Nuostolių atlyginimo instituto vieta kitų prievolių pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje

Neįvykdžius ar netinkamai įvykdžius sutartį, nukentėjusi šalis savo pažeistas teises gali ginti ne tik reikalaudama nuostolių atlyginimo: atskirų valstybių įstatymai numato ir kitus prievolių pažeistų teisių gynbos būdus – galimybė reikalauti įvykdyti prievolę natūra, išieškoti netesybas, sustabdyti sutarties vykdymą, sumažinti kainą, reikalauti uždrausti sutartį pažeidusiai šaliai atlikti tam tikrus veiksmus, nutraukti sutartį. Sprendžiant dėl nuostolių atlyginimo instituto vietos prievolių pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje, pažymėtina, kad civilinė sutartinė atsakomybė visada yra turtinio pobūdžio, pasireiškianti sutartį pažeidusiai šaliai neigiamomis turtinėmis pasekmėmis. Šis požymis skiria sutartinę civilinę atsakomybę nuo kitų kreditoriaus teisių pažeistų teisių gynimo būdų, nelaikomų civiline atsakomybe ir leidžia ją taikyti kartu su kitais gynbos būdais⁷³.

Nuostolių atlyginimas – tai ypatinga, universali sutartinės civilinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams, išskyrus retus atvejus, kurie gali būti numatyti

⁷² Case *Hadley v. Baxendale*, 9 ex 341 (1854).

⁷³ Ambrašenė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *supra* note 38, p. 179.

įstatyme arba sutartyje. Nuostolių atlyginimo taikymo kartu su kitais pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdais universalumas akcentuojamas ir tarptautinės teisės mastu. UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.1 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad bet koks sutartinės prievolės nevykdymas suteikia nukentėjusiai šaliai teisę reikalauti nuostolių atlyginimo tiek išimtinai, tiek ir kartu su kitais teisių gynimo būdais, taip pat šių principų 7.3.5 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad sutarties nutraukimas nepanaikina teisės reikalauti atlyginti nuostolius, atsiradusius dėl sutarties neįvykdymo⁷⁴. Tai reiškia, kad nukentėjusi šalis gindama savo teises gali reikalauti arba tik nuostolių atlyginimo, arba kartu su nuostolių atlyginimu prašyti taikyti ir kitą pažeistų teisių gynimo būdą. Analogiška nuostata įtvirtinta ir 1980 m. Jungtinių Tautų konvencijos „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ 61 straipsnio 2 dalyje, kurioje nurodoma, kad pasinaudojimas savo teise į kitas teisinės gynybos priemones, neatima iš pardavėjo teisės reikalauti nuostolių atlyginimo.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.213 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad jeigu šalis nevykdo savo pinigines prievolės, kita šalis turi teisę reikalauti, kad prievolė būtų įvykdyta natūra, taip pat šio straipsnio 2 dalyje numatyta, kad jeigu šalis neįvykdo nepiniginės prievolės, kita šalis gali reikalauti įvykdyti prievolę natūra, išskyrus tam tikrus atvejus. Šis kreditoriaus teisių gynimo būdas gali būti taikomas kartu su nuostolių atlyginimu – nukentėjusi sutarties šalis dėl vėliau gauto įvykdymo ir dėl to patyrusi nuostolių gali reikalauti kartu atlyginti jos turtiniams interesams padarytą žalą. Pažymėtina, kad kontinentinės teisės sistemos valstybėse, taigi ir Lietuvoje, reikalavimas įvykdyti sutartį natūra yra prioritetinis kreditoriaus pažeistų teisių gynimo būdas lyginant su nuostolių atlyginimu.

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.217 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad šalis gali nutraukti sutartį, jeigu kita šalis sutarties neįvykdo ar netinkamai vykdo ir tai yra esminis sutarties pažeidimas. Šio straipsnio 2 numatyti konkretūs atvejai, kada sutarties nevykdymas ar netinkamas vykdymas laikomas esminiu sutarties pažeidimu ir šalis savo pažeistas teises gali ginti nutraukdama sutartį. Kaip pažymima teisės doktrinoje, esminiu sutarties pažeidimu reikėtų laikyti tokį vienos iš šalių įvykdytą pažeidimą, kuris iš esmės atima antrajai šaliai galimybę tikėtis, kad sudaryta sutartis bus tinkamai įvykdyta⁷⁵. Nutraukus sutartį, šalis gali reikalauti atlyginti nuostolius. Taigi, Lietuvos teisėje nuostolių atlyginimas ir sutarties nutraukimas kaip pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdai gali būti taikomi kartu.

Sutartinė civilinė atsakomybė gali būti taikoma ne tik nuostolių atlyginimo, bet ir netesybų išieškojimo forma. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.245 straipsnio 3 dalyje įtvirtinta nuostata, kad sutartinė civilinė atsakomybė yra turtinė prievolė, kuri atsiranda dėl to,

⁷⁴ UNIDROIT, *supra* note 43.

⁷⁵ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *op. cit.*, p. 168.

kad neįvykdoma ar netinkamai įvykdoma sutartis, kurios viena šalis turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo ar netesybų (sumokėti baudą, delspinigius), o kita šalis privalo atlyginti dėl sutarties neįvykdymo ar netinkamo įvykdymo padarytus nuostolius arba sumokėti netesybas (baudą, delspinigius), taip pat 6.256 straipsnio 2 dalyje numatyta, kad asmuo, neįvykęs ar netinkamai įvykęs savo sutartinę prievolę, privalo atlyginti kitai sutarties šaliai šios patirtus nuostolius, sumokėti netesybas (baudą, delspinigius). Kaip pažymima Lietuvos teisės doktrinoje, civilinės atsakomybės tikslas – atkurti pažeistas kreditoriaus teises, bet ji negali būti kreditoriaus praturtėjimo šaltinis. Atsižvelgiant į tai, įstatyme įtvirtinta galimybė taikyti netesybų išieškojimą ir nuostolių atlyginimą, kelia nuostolių ir netesybų tarpusavio santykio problemą, kadangi jų taikymas, nepriklausomai vienas nuo kito, lemtų civilinės atsakomybės principų pažeidimą⁷⁶. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.258 straipsnio 2 dalimi nustatytas nuostolių ir netesybų santykis pažymint, kad jeigu nustatytos netesybos, tai kreditorius negali reikalauti iš skolininko kartu ir netesybų, ir realiai įvykdyti prievolę, išskyrus atvejus, kai skolininkas praleidžia prievolės įvykdymo terminą. Kitokias taisykles numatantis šalių susitarimas negalioja. Kai pareiškiamas reikalavimas dėl nuostolių atlyginimo, netesybos įskaitomos į nuostolius. Taigi, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas numato tik vieną netesybų rūšį – įskaitines netesybas, todėl kreditorius gali išieškoti nuostolius tik tiek, kiek jų nepadengia išieškotos netesybos. Tokią poziciją sutinkama ir Lietuvos Aukščiausiojo Teismo formuojamoje teismų praktikoje pažymint, kad įskaitymo esmė ta, jog kreditoriui reikalaujant netesybų ir nuostolių bei pagrindus savo reikalavimą, jam priteisiama didesnė priklausanti suma, kuri apima mažesniąją. Tais atvejais, kai nuostolių suma didesnė nei sutartimi nustatytos netesybos, pagal CK 6.73 straipsnio 1 dalį priteisiamas nuostolių atlyginimas, apimantis įskaitomą netesybų sumą⁷⁷. Taigi, ginant pažeistas kreditoriaus teises galima sutartinę civilinę atsakomybę galima taikyti tik viena iš šių formų – arba prašant atlyginti nuostolius, arba reikalaujant išieškoti netesybas.

Dar vienas prievolinis pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdas, numatytas Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.207 straipsnyje – sutarties vykdymo sustabdymas. Šiame straipsnyje įtvirtinta teisės norma suteikia teisę šaliai nevykdyti savo sutartinių įsipareigojimų tol, kol kita šalis nepradės jų vykdyti, kai sutarties įvykdymas abiem šalims numatytas tuo pačiu metu, o tais atvejais, kai prievolės turi būti vykdomos viena paskui kitą, vėlesnę prievolę turinti įvykdyti šalis gali jos nevykdyti, kol kita šalis neįvykdys savosios. Tiek teisės doktrinoje, tiek įstatyme akcentuojama, kad nukentėjusi šalis šiuo būdu gindama savo pažeistas teise privalo elgtis protingai ir sąžiningai. Tai reiškia, kad šalis negali pasinaudoti šiuo gynimo būdu, jeigu tai sukeltų kitai šaliai ar tretiesiems asmenims nepaprastai sunkių, netikėtų padarinių. Todėl

⁷⁶ Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt., *supra* note 38, p. 208.

⁷⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis byloje *J. N. v. T.M., V.M.* (bylos Nr. 3K-7-304/2007).

sutarties vykdymo sustabdymo panaudojimas turi būti proporcingas tam šalies interesui, kurį siekiama apginti⁷⁸.

Taip pat Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.209 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad jeigu sutartis neįvykdyta, nukentėjusi šalis gali raštu nustatyti protingą papildomą terminą sutarčiai įvykdyti ir pranešti apie tai kitai šaliai. Kreditorius, nustatęs papildomą terminą sutarčiai įvykdyti, gali tokiam terminui sustabdyti savo sutartinių prievolių vykdymą ir reikalauti atlyginti dėl laiku neįvykdytos prievolės patirtus nuostolius. Pažymėtina, kad nustatęs papildomą terminą, kreditorius negali taikyti kitų savo pažeistų teisių gynimo būdų. Visgi, nors šiuo pažeistų teisių gynimo būdu siekiama išsaugoti tarp šalių susiklosčiusius sutartinius santykius, tačiau atkreiptinas dėmesys, kad papildomo termino nustatymas yra nukentėjusios sutarties šalies teisė, o ne pareiga, todėl jeigu sutarties neįvykdymas laiku lemia situaciją, kai nukentėjusi sutarties šalis praranda interesą, kad sutartis būtų įvykdyta, ji gali savo pažeistoms teisėms ginti taikyti kitą gynimo būdą.

Prancūzijos teisės doktrinoje akcentuojama, kad Prancūzijos teisė prasideda nuo prielaidos, kad tai, ko sutarties šalis tikisi iš sutartimi nustatytų įsipareigojimų vadinama prievolės įvykdymu natūra ir jeigu būtina teisė užtikrins šį įvykdymą. Kaip išimtis nurodoma situacija, kai prievolės įvykdyti natūra negalima, neįmanoma (lot. *impossibile nulla obligatio*)⁷⁹. Atsižvelgiant į tai, Prancūzijos civilinio kodekso 1184 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad tais atvejais, kai sutartis nebuvo įvykdyta, sutarties šalis turi teisę reikalauti įvykdyti prievolę natūra, kai tai įmanoma, arba reikalauti nuostolių atlyginimo, taip pat 1142 straipsnyje nurodyta, kad kai atitinkamus veiksmus atlikti gali tik pats skolininkas, įpareigojimas įvykdyti prievolę natūra yra negalimas. Taigi, tais atvejais, kai dėl sutarties pažeidimo nukentėjusi šalis negali savo pažeistų teisių apginti reikalaujama prievolės įvykdymo natūra, ji turi teisę reikalauti nuostolių atlyginimo.

Esant sutarties pažeidimui, Prancūzijos teisė kaip vieną iš kreditoriaus pažeistų teisių gynimo būdą numato sutarties vykdymo sustabdymą. Prancūzijos civilinio kodekso 1612 ir 1613 straipsniuose įtvirtinta nuostata, suteikianti teisę pardavėjui neperduoti prekės, jeigu pirkėjas nesumoka sutartos kainos. Pažymėtina, kad teisės doktrinoje akcentuojama, jog šis būdas gali būti taikomas tik tokioms sutartims, pagal kurias abi sutarties šalys turi tarpusavio teises ir pareigas⁸⁰.

Barry Nicholas charakterizuodamas sutarties nutraukimą kaip vieną iš pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų nurodo, kad kai sutartis yra vienašalė, kreditorius savo pažeistas teises gali ginti reikalaujamas įvykdyti prievolę natūra (kai tai įmanoma) ir reikalaujamas

⁷⁸ Bakanas. A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 95.

⁷⁹ Nicholas B., *supra* note 19, p. 216.

⁸⁰ Nicholas B., *supra* note 19, p. 213-216.

nuostolių atlyginimo. Kai sutartis yra dvišalė ir kreditorius dar nėra įvykęs savo sutartimi priimtų įsipareigojimų, jis savo pažeistoms teisės ginti gali pasitelkti susilaikymo nuo priešpriešinio įvykdymo būdą. Tačiau tais atvejais, kai kreditoriaus teisės dėl sutarties neįvykdymo yra pažeistos, o savo prievolės jis jau yra įvykęs, kreditorius gali reikalauti taikyti sutarties nutraukimo būdą kaip savo pažeistų teisių gynimo priemonę kartu prašydamas atlyginti patirtus nuostolius⁸¹.

Vokietijos civilinio kodekso 241 straipsnio 1 dalyje įtvirtinta nuostata, kad kreditorius turi teisę reikalauti, jog skolininkas prievolę įvykdytų natūra, taip pat 283 straipsnyje numatyta, kad skolininkui neįvykdžius sutarties per kreditoriaus nustatytą terminą, kreditorius turi teisę reikalauti atlyginti nuostolius. Dėl Romėnų teisės įtakos, reikalavimas įvykdyti prievolę natūra Vokietijos teisėje pripažįstamas visada galimu, kai tik yra sutarties pažeidimas, išskyrus tuos atvejus, kai prievolės įvykdymas natūra negalimas dėl to, kad ją atlikti yra išimtinai skolininko pareiga, todėl tais atvejais kreditorius savo pažeistas teises gali ginti kitais būdais, iš kurių vienas – nuostolių atlyginimas. Kaip pažymi prof. V. Mikelėnas, reikalavimas įvykdyti prievolę natūra Vokietijos teisėje retai naudojamas esant komerciniams santykiams, už sutarties pažeidimą dažniausiai išieškomi nuostoliai⁸².

Vokietijos civilinio kodekso 325 straipsnis numato, kad kuriai nors šaliai sutarties neįvykdžius kita šalis įgyja teisę reikalauti arba atlyginti nuostolius, arba nutraukti sutartį. Visgi, teisės doktrinoje akcentuojama, kad lyginant su nuostolių atlyginimu, sutarties nutraukimas kaip teisinė priemonė sutarties šalies pažeistoms teisės ginti yra ribota ir ne visada galima. Dažniausiai sutarties nutraukimas siejamas su faktu, kad dar sutartimi prisiimtos pareigos nėra visiškai įvykdytos, viena iš šalių siekia nutraukti šalis siejančius neįvykdytus įsipareigojimus ir atitinkamai reikalauti restitucijos taikymo. Atsižvelgiant į tai, atsiskleidžia skirtingi šiomis teisinėmis priemonėmis siekiami tikslai: taikant nuostolių atlyginimo institutą siekiama nukentėjusią šalį grąžinti į tokią padėtį, kokioje ji būtų atsidūrusi, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta, tuo tarpu nutraukiant sutartį pagrindinis tikslas yra šalis pastatyti į tokią padėtį tarsi sutartis niekada ir nebuvo sudaryta⁸³.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, darytina išvada, kad Vokietijoje nuostolių atlyginimo ir sutarties nutraukimo siekiant apginti pažeistas kreditoriaus teises kartu taikyti negalima, kadangi šie gynimo būdai yra alternatyvūs ir nukentėjusi sutarties šalis privalo pasirinkti vieną iš jų.

Teisės doktrinoje akcentuojama, kad kontinentinės teisės sistemos valstybių teisėje pagrindinė teisinė priemonė, skirta kreditoriaus teisėms, pažeistoms dėl sutarties neįvykdymo,

⁸¹ *Ibid.*, p. 241.

⁸² Mikelėnas V., *supra* note 71, p. 492.

⁸³ Horn N., Kötz H., Leser H. G. *German Private and Commercial Law: an Introduction*. – Oxford: Clarendon Press, 1982. P. 111-112.

apginti, yra reikalavimas įvykdyti prievolę natūra, tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse pirmenybė teikiama nuostolių atlyginimo institutui. Atsižvelgiant į tai, Anglijoje tik išimtiniais atvejais gali būti reikalaujama sutartines prievoles įvykdyti natūra. Vertinant nuostolių atlyginimo ir sutarties įvykdymo natūra santykį Anglijos teisėje, pažymėtina, kad nukentėjusi sutarties šalis gali reikalauti taikyti abu šiuos teisių gynimo būdus, todėl teismas, įpareigojęs skolininką įvykdyti prievolę natūra, kartu gali iš jo priteisti ir atlyginti nuostolius⁸⁴.

Sutarties nutraukimas Anglijos teisėje yra išimtinis pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdas sutartiniuose santykiuose. Kaip pažymi prof. V. Mikelėnas, šį teisių gynimo būdą Anglijos sutarčių teisė leidžia taikyti tik išimtiniais atvejais, o būtent kai yra šios aplinkybės: tokį gynimo būdą numato sutartis arba įstatymas arba kai sutarties pažeidimas yra esminis⁸⁵. Priešingai nei Vokietijoje, taikant sutarties nutraukimą kaip pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdą, sutartį pažeidusi šalis taip pat privalo atlyginti kitai šaliai sutarties nutraukimu padarytus nuostolius. Tai reiškia, kad nuostolių atlyginimas ir sutarties nutraukimas nėra alternatyvūs pažeistų kreditoriaus teisių būdai, o gali būti taikomi kartu.

Kaip jau buvo minėta aukščiau, prievolės įvykdymas natūra bendrosios teisės sistemos valstybėse yra išimtinis ir retai taikomas gynimo būdas prioritetai suteikiant nuostolių atlyginimo institutui. Atsižvelgiant į tai, JAV vieningo komercinio kodekso 2-716 straipsnyje numatyta, kad reikalavimas įvykdyti prievolę natūra galimas tik tais atvejais, kai pardavėjas neperduoda pirkėjui pirkimo-pardavimo sutarties dalyku esančio unikalaus daikto⁸⁶.

JAV vieningo komercinio kodekso 2-721 straipsnyje įtvirtinta nuostata, kad nutraukti sutartį gali būti reikalaujama tik esant esminiam sutarties pažeidimui, taip pat jeigu sutartis buvo sudaryta apgaule, grasinant, prievarta, suklydus ar dėl netinkamos įtakos. Taip pat šiame straipsnyje įtvirtintas draudimas kartu reikalauti ir sutarties nutraukimo, ir nuostolių atlyginimo⁸⁷.

⁸⁴ Mikelėnas V., *supra* note 71, p. 470-471.

⁸⁵ *Ibid.*, p. 469-470.

⁸⁶ *Ibid.*

⁸⁷ Uniform Commercial Code [interaktyvus], <http://www.law.cornell.edu/ucc/ucc.table.html>

3. NUOSTOLIŲ ATLYGINIMO INSTITUTO SUTARTINIUOSE SANTYKIUOSE PRAKTINIO ĮGYVENDINIMO PROBLEMOS LIETUVOS IR UŽSIENIO VALSTYBIŲ TEISINĖJE SISTEMOJE

Nuostolių atlyginimo instituto kaip galimybės nukentėjusiai sutarties šaliai ginti savo pažeistas teises įtvirtinimas teisės aktuose dar nereiškia, kad tikslas, dėl kurio ši teisinė priemonė buvo sukurta, bus pasiektas. Kaip jau buvo minėta aukščiau, nuostolių atlyginimo instituto paskirtis – nukentėjusią šalį gražinti į tokia padėtį, kokioje ji būtų atsidūrusi, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta. Atsižvelgiant į tai, tam, kad dėl sutarties neįvykdymo nukentėjusi sutarties šalis apgintų savo pažeistas teises ir turtinius interesus, o teisės normos, reglamentuojančios nuostolių atlyginimą, būtų ne tik deklaratyvaus pobūdžio, būtina įtvirtinti nuostolių dydžio nustatymui taikytinus metodus ir kriterijus, kuriais vadovaudamasis teismas galėtų tinkamai įvertinti padarytos žalos dydį bei kompensuoti sutarties šalies turtinius interesus. Apibrėžtų ir išsamių taisyklių, skirtų nustatyti šalies patirtus nuostolius, nebuvimas riboja asmens galimybę tinkamai apginti savo pažeistas teises ir neužtikrina visiško nuostolių atlyginimo principo veiksmingumo.

Tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisėje svarbų vaidmenį nustatant nuostolių dydį atlieka teismai. Pakankamai dažnai kriterijai, skirti nuostolių dydžiui apskaičiuoti, nustatomi analizuojant konkrečių bylų aplinkybes. Pažymėtina, kad tokia praktika nėra pakankamai efektyvi siekiant nuostolių atlyginimo institutą pritaikyti veiksmingai: kiekvienoje valstybėje privalu siekti, kad visų pirma įstatymų leidėjas sukurtų konkrečias teisės normas, užtikrinančias praktinį nuostolių atlyginimo instituto įgyvendinimą, o tik po to teismai vadovaudamiesi jau egzistuojančiomis teisės normomis įgyvendintų asmens teisę į nuostolių atlyginimą.

Šiame magistro baigiamojo darbo skyriuje pateikiami tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisės doktrinoje įtvirtinti nuostolių apskaičiavimui taikytini metodai, taip pat analizuojami teisės aktai ir aktuali teismų praktika, kuriuose suformuoti kriterijai, į kuriuos privalu atsižvelgti siekiant įvertinti, apskaičiuoti nukentėjusios šalies dėl sutarties neįvykdymo patirtus nuostolius.

3.1. Nuostolių apskaičiavimo metodai

Tiek teisės doktrinoje, tiek teismų praktikoje pažymima, kad gali būti priteisiami tik aiškūs, apibrėžti nuostoliai. Tokios pozicijos laikomasi ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.3 straipsnyje, kuriame įtvirtinta nuostata, jog kompensacija už žalą,

įskaitant ir būsimą žalą, galima tik, jei ji pakankamai tiksliai paskaičiuota⁸⁸. Tai reiškia, kad siekiant tinkamai realizuoti tiek visiško nuostolių atlyginimo, tiek ir teisingo nuostolių atlyginimo principus, taip pat įgyvendinti kompensacinę nuostolių atlyginimo instituto funkciją, taikant šį institutą svarbu ne tik nustatyti visas būtinas sutartinės civilinės atsakomybės sąlygas, bet taip pat įvertinti ir tiksliai apskaičiuoti dėl sutarties pažeidimo nukentėjusios sutarties šalies patirtus nuostolius. Pažymėtina, kad nuostolių dydį turi įrodyti nuostolius patyręs asmuo. Tačiau tais atvejais, kai šalys dėl nuostolių dydžio nesutaria, pateikia įrodymus, pagal kuriuos nuostolių dydis skiriasi, arba ieškovo pateikti įrodymai prieštaringi, konkretų nuostolių dydį nustato teismas, įvertinęs abiejų šalių pateiktus įrodymus⁸⁹.

Kaip nurodo prof V. Mikelėnas, įvertinant žalos dydį pinigais, pasaulinėje praktikoje yra naudojamos trys metodais: objektyviu (abstrakčiu), subjektyviu (konkrečiu) ir pragmatiniu. Vadovaujantis objektyviu (abstrakčiu) metodu, apskaičiuojama sunaikinto ar sužaloto turto rinkos vertė⁹⁰. Šis metodas yra taikomas Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje⁹¹. Subjektyvus (konkretus) metodas pagrįstas diferencijavimo principu. Jo pagrindu žalos dydis yra apskaičiuojamas nustatant skirtumą tarp nukentėjusiojo turtinės padėties sprendimo priėmimo metu ir hipotetinės jo turtinės padėties, kuri būtų egzistavusi, jeigu nebūtų buvę asmens teisių ir interesų pažeidimo⁹². Šis metodas taikomas Vokietijoje, Šveicarijoje, Skandinavijos šalyse⁹³. Dažniausiai abu pirmieji metodai taikomi drauge, nes taikant tik kurį nors vieną iš jų, ne visada įmanoma teisingai nustatyti nuostolių dydį. Tuo tarpu, bendrosios teisės sistemos šalyse yra taikomas pragmatinis metodas, pagal kurį kiekvienu konkrečiu atveju, atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes, žalos dydis apskaičiuojamas vadovaujantis protingumo kriterijumi.

1980 m. Jungtinių Tautų konvencijoje „Dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių“ įtvirtinti abu – abstraktus ir konkretus – nuostolių apskaičiavimo metodai. Konkretus nuostolių apskaičiavimo metodas įtvirtintas šios konvencijos 75 straipsnyje, kuriame numatyta, kad nuostoliai gali būti apskaičiuojami nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir kainos, už kurią prekės buvo parduotos ar nupirktos jau nutraukus sutartį. Šis metodas yra taikomas tais atvejais, kai po sutarties nutraukimo per protingą laiką sudaroma nauja pirkimo-pardavimo sutartis. Tuo tarpu abstraktus nuostolių apskaičiavimo metodas taikomas tais atvejais, kai nukentėjusi sutarties šalies naujos pirkimo-pardavimo sutarties nebesudaro, todėl nuostoliai apskaičiuojami nustatant skirtumą tarp sutartyje numatytos kainos ir sutarties nutraukimo metu

⁸⁸ UNIDROIT, *supra* note 41.

⁸⁹ Bakanas. A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 342.

⁹⁰ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 147-148.

⁹¹ Beale H., Lando O., *supra* note 23, p. 450.

⁹² Mikelėnas V., *op. cit.*, p. 148.

⁹³ Beale H., Lando O., *op. cit.*, p. 450.

buvusios rinkos einamosios kainos. Panašios nuostatos numatytos ir UNIDROIT tarptautinių komercinių sutarčių principų 7.4.5 ir 7.4.6 straipsniuose.

Lietuvos teisėje numatytas kainų skirtumo atvejis, kai šalis, nutraukusi sutartį, per protingą terminą sudaro nutrauktą sutartį pakeičiančią sutartį – šiuo atveju ji gali reikalauti iš sutartį pažeidusios šalies kainų skirtumo bei kitų vėliau atsiradusių nuostolių atlyginimo. Taip pat vertinant padarytos žalos dydį ir apskaičiuojant vienos iš šalių patirtus nuostolius vadovaujamosi Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6.249 straipsnio 5 dalyje įtvirtinta nuostata, kad žala apskaičiuojama pagal kainas, galiojančias teismo sprendimo priėmimo dieną, jeigu įstatymai ar prievolės esmė nereikalauja taikyti kainų, buvusių žalos padarymo ar ieškinio pareiškimo dieną. Šiame straipsnyje įtvirtintos trys galimos taikyti alternatyvos. Pirmoji, bendroji taisyklė, kad nuostoliai skaičiuojami remiantis tomis sunaikinto ar sugadinto turto kainomis, kurios galioja dieną, kai priimamas teismo sprendimas dėl žalos atlyginimo. Tačiau kaip pažymima Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 6 knygos komentare, taikant šią taisyklę galima dvejopa situacija – šių kainų taikymas gali reikšti nukentėjusiojo arba nepagrįsta praturtėjimą (t.y. jam bus kompensuota daugiau, nei padaryta žalos), arba nevysišką nuostolių atlyginimą (nukentėjusysis nėra visiškai gražinamas į padėtį, kuri būtų nepadarius žalos)⁹⁴. Atsižvelgiant į tai, Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas suteikia teisę vadovautis kainomis, galiojusiomis arba padarant žalos, arba pareiškiant ieškinį.

Prancūzijos civilinės teisės doktrina ir teismų praktika laikosi vieningos nuomonės, kad įvertinant sutarties neįvykdymu ar netinkamu įvykdymu padarytus nuostolius, jie turi būti apskaičiuojami teismo sprendimo priėmimo metu galiojančiomis rinkos kainomis⁹⁵, o Vokietijoje nuostolių dydis apskaičiuojamas modeliuojant turtinę situaciją, kurioje nukentėjusi šalis būtų buvusi, jeigu sutartis būtų buvusi tinkamai įvykdyta. Turtinę šalies būklę galima nustatyti apskaičiuojant skirtumą tarp sutarties kainos ir realių išlaidų⁹⁶.

3.2. Nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose įgyvendinimo taisyklės, formuojamos teismų praktikoje

Nors Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse nuostolių atlyginimo institutas yra įtvirtintas, jo įgyvendinimas praktikoje neretai sukelia sunkumų. Tokia situacija susiklosto dėl to, kad įstatyme nenumatyti kriterijai, kuriais vadovaujantis turi būti apskaičiuojami nuostoliai negautų pajamų forma ir kaip negautos pajamos turi būti vertinamos. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas formuodamas vieningą teismų praktiką pažymi, kad nustatant, ar patirti nuostoliai gali

⁹⁴ Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt., *supra* note 6, p. 343-344.

⁹⁵ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 151.

⁹⁶ *Ibid.*, p.153-154.

būti vertinami kaip negautos pajamos, sprendžiamos pagal tokius kriterijus: 1) ar pajamos buvo numatytos gauti iš anksto; 2) ar pagrįstai tikėtasi jas gauti esant normaliai veiklai; 3) ar šių pajamų negauta dėl neteisėtų skolininko veiksmų⁹⁷. Atsižvelgiant į tai, nukentėjęs asmuo privalo įrodyti nuostolių, patirtų negautos naudos forma, realumą, dydį ir priežastinį ryšį su neteisėtais kalto asmens veiksmais.

Vertinant nukentėjusios sutarties šalies patirtus nuostolius negautų pajamų forma, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas taip pat nurodo, kad negautas pajamas, kaip nuostolius, apibūdina tokie požymiai, kaip pagrįstas tikėtinas jas gauti, jeigu pažeidimo nebūtų, ir pajamos suprantant jas kaip sumą, kurią sudarytų lėšos, kuriomis asmuo praturtėtų iš teisėtos veiklos. Negautos pajamos reiškia negautą pelną, t. y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusiojo turtinė padėtis⁹⁸.

Dar vienas itin svarbus aspektas, dėl kurio yra pasisakęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas – tai nuostolių atlyginimas negautų pajamų forma mokestinių prievolių valstybei vykdymo požiūriu. Pažymėtina, kad iki 2011 m. kovo 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo priimtos nutarties *UAB „Senasis dvaras“ v. UAB „Veroeva“* byloje Nr. 3K-3-138/2011, buvo formuojama praktika, kad apskaičiuojant negautas pajamas, turi būti minusuojamos išlaidos, kurių būtų turėjęs nukentėjęsysis. Tai turi būti grynas pelnas (CK 6.249 straipsnio 1 dalis). Išskaičiuavus sąnaudas iš visų pajamų (įplaukų), o iš šių - ir pelno mokesčių pagal Pelno mokesčio įstatymą, asmeniui liktų grynas pelnas, t. y. tai, kaip būtų pagerėjusi nukentėjusiojo asmens turtinė padėtis. Tokia nuostolių negautų pajamų forma dydžio nustatymo praktika yra formuojama kasacinio teismo teisės aiškinimo ir taikymo praktikoje⁹⁹. Tuo tarpu 2011 m. kovo 25 d. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje buvo išsakyta priešinga iki tol formuotai praktikai pozicija pažymint, kad bandymas žalos atlyginimo sumas jų priteisimo momentu įvertinti mokestinių prievolių valstybei vykdymo aspektu paprastai iškreipia apmokestinimo tam

⁹⁷ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2004 m. birželio 24 d. nutarimas byloje *J. Z. v. UAB „Baldras“* (bylos Nr. 3K-P-346/2004); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas byloje *V. Š. v. A. N., A. N.* (bylos Nr. 3K-P-382/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 11 d. nutartis byloje *R. Jurgelionio firma „Tastos statyba“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 3K-3-62/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis byloje *J. Jurgilo įmonė v. UAB „Varėnos pienelis“* (bylos Nr. 3K-3-6/2011).

⁹⁸ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis byloje *J. Jurgilo įmonė v. UAB „Varėnos pienelis“* (bylos Nr. 3K-3-6/2011); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 25 d. nutartis byloje *UAB „Senasis dvaras“ v. UAB „Veroeva“* (bylos Nr. 3K-3-138/2011).

⁹⁹ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 11 d. nutartis byloje *R. Jurgelionio firma „Tastos statyba“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 3K-3-62/2008); 2008 m. birželio 9 d. nutartis byloje *UAB „Rudeta“ v. AB „Lietuvos draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-322/2008); 2008 m. birželio 17 d. nutartis byloje *UAB „Vaivorykštė“ v. UAB „Sanitex“* (bylos Nr. 3K-336/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis byloje *J. Jurgilo įmonė v. UAB „Varėnos pienelis“* (bylos Nr. 3K-3-6/2011).

tikru mokesčiu sistema arba nesudaro sąlygų jai veikti pagal bendrąsias mokesčių įstatymuose įtvirtintas apmokestinimo taisykles¹⁰⁰.

Kitose kontinentinės teisės valstybių – Prancūzijos, Vokietijos – teisėje siekiant įgyvendinti nuostolių atlyginimą negautų pajamų forma taip pat reikalaujama nustatyti, kad negautos pajamos būtų gautos, jeigu nebūtų buvę sutarties pažeidimo (pagrįstas tikėtinas gauti tam tikrą pelną iš tinkamo sutarties įvykdymo). Pažymėtina, kad Vokietijos federalinis civilinis teismas viename iš savo sprendimų nurodė, kad negautos pajamos apskaičiuojamos iš bendro pelno atėmus kintamąsias išlaidas¹⁰¹.

Siekiant atlyginti nukentėjusiai sutarties šaliai padarytus nuostolius negautų pajamų (angl. *loss of a chance*) forma Anglijos teismų praktikoje¹⁰² akcentuojama, kad dėl sutarties pažeidimo prarasta galimybė turi būti reali, ne hipotetinė bei leidžianti manyti, kad nebuvus sutarties pažeidimo šalis būtų gavusi naudos. Taip pat pažymėtina, kad apskaičiuojant nuostolių dydį atsižvelgiama į mokesčių įstatymus ir paprastai iš apskaičiuotos sumos yra atimama suma, kurią kreditorius normaliomis sąlygomis būtų sumokėjęs mokesčių forma. Ši taisyklė įgalina išvengti nepagrįsto kreditoriaus praturtėjimo¹⁰³.

JAV teisėje nuostoliai apskaičiuojami sumuojant negautas pajamas bei realius nuostolius ir minusuojant iš šios sumos išlaidas, kurių kreditorius išvengė. Nuostoliai apskaičiuojami pagal prekių, paslaugų rinkos vertę. Jeigu tam tikri daiktai neturi rinkoje nusistovėjusios vertės, nustatoma jų protinga vertė atsižvelgiant į daiktų unikalumą, į panašių daiktų rinkos vertę. Negautos pajamos išieškomos atsižvelgiant į tai, ar sutartį pažeidusi šalis galėjo jas numatyti, taip pat į priežastinio ryšio tarp sutarties pažeidimo ir negautų pajamų fakto egzistavimą bei ieškovo sugebėjimą tiksliai ir aiškiai įvardinti negautų pajamų pobūdį ir dydį¹⁰⁴.

¹⁰⁰ Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 25 d. nutartis byloje *UAB „Senasis dvaras“ v. UAB „Veroeva“* (bylos Nr. 3K-3-138/2011).

¹⁰¹ Kojima H. Comparison of “Lost Profit” for Damage Calculation under Japanese Law with German and United States Law [interaktyvus], 2010 [žiūrėta 2011-12-14].
http://www.kojimalaw.jp/en/interview&writings/110606_Kojima.%20Esq._Speech%20in%20Germany%202010.pdf

¹⁰² Case *Chaplin v. Hicks* 2 K. B. 786 (1911); Case *Allied Maples Group v Simmons & Simmons* 4 All ER 907 (1995).

¹⁰³ Beale H., *supra* note 35, p. 1341-1353.

¹⁰⁴ Mikelėnas V., *supra* note 4, p. 159.

IŠVADOS

1. Tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybių teisės doktrinoje ir įstatymuose pateikiama nuostolių, atsiradusių sutartiniuose santykiuose, samprata panaši. Tai leidžia formuluoti bendrą visoms valstybėms nuostolių sąvoką ir nuostolius apibrėžti kaip turtinį, piniginį nukentėjusios sutarties šalies praradimą įvertinimą, piniginę kompensaciją dėl patirtų finansinių praradimų, atsiradusių pažeidus sutartį, kitas asmens pinigines išlaidas, patirtas siekiant kompensuoti atsiradusią žalą.

2. Nuostolių atlyginimas sutartiniuose santykiuose suprantamas kaip viena iš sutartinės civilinės atsakomybės formų, kurios pagrindinis tikslas yra grąžinti nukentėjusią sutarties šalį į tokią padėtį, kokioje ji būtų atsidūrusi, jei sutartis būtų tinkamai įvykdyta ir kurios taikymas reikalauja ne tik būtinų sąlygų – neteisėtų veiksmų, žalos, priežastinio ryšio, kaltės – nustatymo, bet ir pagrindinių principų – visiško nuostolių atlyginimo, teisingo nuostolių atlyginimo ir nuostolių numatymo – tarpusavio derinimo būtinybę.

3. Tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybių teisėje pažymima, kad siekiant taikyti sutartinę civilinę atsakomybę nuostolių atlyginimo forma dažniausiai būtina nustatyti visas keturias sąlygas – neteisėtus veiksmus, žalą, priežastinį ryšį ir kaltę, tačiau kiekvienoje valstybėje šių sąlygų svarba ir skiriamas joms dėmesys nevienodas:

- neteisėti veiksmai. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse numatyta, kad neteisėti veiksmai sutartiniuose santykiuose gali pasireikšti visišku sutarties neįvykdymu, netinkamu sutarties įvykdymu, sutarties įvykdymo termino praleidimu; Prancūzijos ir Vokietijos teisėje akcentuojama, kad neteisėti veiksmai sutartiniuose santykiuose pasireiškia dvejopai: sutarties įvykdymo termino praleidimu ir sutarties nevykdymu, tuo tarpu Olandijoje bet koks sutarties nevykdymas lemia šalies atsakomybę; bendrosios teisės sistemos valstybėse sutarties pažeidimo, taigi ir neteisėtų veiksmų, skirstymas į rūšis nėra priimtinas.
- žala. Ši sutartinės civilinės atsakomybės nuostolių atlyginimo forma taikymo sąlyga pripažįstama būtina visose – tiek bendrosios, tiek kontinentinės teisės sistemos valstybėse, pažymint, kad tam, jog dėl sutarties pažeidimo nukentėjusi sutarties šalis galėtų reikalauti nuostolių atlyginimo, visų pirma būtina nustatyti, kad sutarties pažeidimas lėmė žalos atsiradimą (netaikoma minimalių nuostolių institutui).
- priežastinis ryšys. Priežastinio ryšio nustatymo svarba sutartinėje civilinėje atsakomybėje itin akcentuojama kontinentinės teisės sistemos valstybėse – Lietuvoje, Prancūzijoje, Vokietijoje, tuo tarpu Anglijos teisės doktrinoje ir teismų praktikoje pripažįstama, jog priežastinis ryšys sutartinėje civilinėje atsakomybėje nėra tokia svarbi sąlyga kaip

deliktinėje civilinėje atsakomybėje, o Jungtinėse Amerikos Valstijose priešastiniam ryšiui sutartinėje civilinėje atsakomybėje iš viso skiriama labai mažai dėmesio.

- kaltė. Kontinentinės teisės sistemos valstybėse kaltė kaip nuostolių atlyginimo instituto taikymo sąlyga dažniausiai yra preziumuojama, tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse akcentuojama, kad kaltė priteisiant patirtus nuostolius reikšmės neturi, kadangi pats sutarties pažeidimo faktas yra pakankamas pagrindas nukentėjusiai sutarties šaliai atlyginti jos patirtus nuostolius.

4. Nuostolių atlyginimas – tai ypatinga, universali sutartinės civilinės atsakomybės rūšis, taikoma esant bet kuriems prievolių pažeidimams, išskyrus retus atvejus, kurie gali būti numatyti įstatyme arba sutartyje, tačiau atsižvelgiant į skirtingas teisės sistemas nuostolių atlyginimo institutas vertinamas nevienodai:

- kontinentinės teisės sistemos valstybėse kaip prioritetis kreditoriaus pažeistų teisių gynimo būdas numatomas reikalavimas įvykdyti sutartį natūra ir tik nesant galimybės to padaryti akcentuojamas nuostolių atlyginimas;
- bendrosios teisės sistemos valstybėse nuostolių atlyginimas yra pagrindinė ir pirminė teisinė priemonė dėl sutarties pažeidimo nukentėjusios sutarties šalies interesams apginti, pažymint, kad sutarties nutraukimas arba reikalavimas įvykdyti sutartį natūra yra galimas tik išimtiniais atvejais, kurie numatyti įstatyme.

5. Pasaulinėje praktikoje taikant nuostolių atlyginimo institutą yra naudojamos trys metodais: objektyviu (abstrakčiu), subjektyviu (konkrečiu) ir pragmatiniu, akcentuojant, kad abstraktusis ir konkretusis metodai yra priimtinesni kontinentinės teisės sistemos valstybėse, pavyzdžiui Prancūzijoje, Belgijoje, Olandijoje, Vokietijoje, tuo tarpu bendrosios teisės sistemos valstybėse taikytinas pragmatinis metodas.

6. Nuostolių atlyginimo instituto negautų pajamų forma praktinis įgyvendinimas Lietuvos teisėje yra pakankamai problemiškas, kadangi iki šiol įstatyme nėra nustatyta apibrėžtų kriterijų, kuriais vadovaujantis turėtų būti vertinamos negautos pajamos ir koku būdu apskaičiuojamas nuostolių dydis negautų pajamų forma. Tik teismų praktikoje formuojamos šio instituto įgyvendinimo taisyklės neužtikrina efektyvios pažeistų kreditoriaus teisių sutartiniuose santykiuose apsaugos.

Išvada dėl magistro baigiamojo darbo hipotezės. Atlikta magistro baigiamojo darbo temos analizė leidžia daryti išvadą, kad tyrimo pradžioje išsikelta hipotezė – nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose Lietuvos teisinis reguliavimas nėra pakankamai aiškus ir išsamus – pasitvirtino. Atsižvelgiant į tai, siūlytina tikslinti Lietuvos Respublikos

civiliniame kodekse pateiktą nuostolių, ypač negautų pajamų, sampratą, apibrėžti nuostolių atlyginimui negautų pajamų forma taikytinus kriterijus, plėtoti nuostolių numatymo principą.

LITERATŪROS SĄRAŠAS

Lietuvos ir užsienio valstybių teisės aktai:

1. Civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-138.
2. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 74-2262.
3. 1980 m. Jungtinių Tautų konvencija dėl tarptautinio prekių pirkimo-pardavimo sutarčių. *Valstybės žinios*. 1995, Nr. 102-2283.
4. Europos Sąjungos Tarybos 2011 m. spalio 13 d. pasiūlymas dėl Europos Parlamento ir Tarybos reglamento dėl bendrosios Europos pirkimo-pardavimo sutarčių teisės. [2011] KOM (2011) 635.
5. California Civil Code [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-07]. <http://leginfo.ca.gov/cgi-bin/calawquery?codesection=civ>
6. Civil Code of Austria [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-10]. <http://www.ibiblio.org/ais/abgb1.htm>
7. Civil Code of France [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-07]. http://195.83.177.9/upl/pdf/code_22.pdf
8. Civil Code of Netherlands [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-10]. <http://wetten.overheid.nl/zoeken/>
9. Civil Code of Quebec [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-10]. http://www2.publicationsduquebec.gouv.qc.ca/dynamicSearch/telecharge.php?type=2&file=/CCQ/CCQ_A.html
10. German Civil Code [interaktyvus], 2002. [žiūrėta 2011-12-07]. http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/
11. Il Codice Civile Italiano [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-10]. http://www.jus.unitn.it/cardozo/obiter_dictum/codciv/Lib4.htm
12. Uniform Commercial Code [interaktyvus], [žiūrėta 2011-12-10]. <http://www.law.cornell.edu/ucc/ucc.table.html>

Lietuvos ir užsienio valstybių monografijos, vadovėliai, mokomieji leidiniai:

13. Ambrasienė D., Baranauskas E., Bublienė D. ir kt. *Civilinė teisė. Prievolių teisė*. – Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2009.
14. Mikelėnas V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.

15. Mikelėnas V. *Sutarčių teisė. Bendrieji sutarčių teisės klausimai: lyginamoji studija.* – Vilnius: Justitia, 1996.
16. Norkūnas A., Selionytė-Drukteinienė S. *Civilinės atsakomybės praktikumas: mokomasis leidinys.* – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
17. Abbott K., Pendlebury N. *Business Law.* – London: DB Publications LTD, 1991. P. 166.
18. Beale H. *Chitty on Contracts. General Principles. Twenty-eighth edition.* – London: Sweet & Maxwell, 1999.
19. Beale H., Lando O. *Principles of European Contract Law. Parts I and II.* – The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000.
20. Elliott C., Quinn F. *Contract law.* – Harlow: Pearson Education Limited, 2003.
21. Horn N., Kötz H., Leser H. G. *German Private and Commercial Law: an Introduction.* – Oxford: Clarendon Press, 1982.
22. Klimas T. *Comparative Contract Law: A Transsystemic Approach with an Emphasis on the Continental Law. Cases, Text and Materials.* – Durham, North Carolina: Carolina Academic Press, 2006.
23. Murrey R. *Contract Law: The Fundamentals.* – London, Sweet & Maxwell, 2008.
24. Nicholas B. *The French Law of Contract.* – Oxford: Clarendon Press, 1992.
25. Stone R. *The Modern Law of Contract.* – London: Canvendish Publishing Limited, 2005.
26. Taylor R., Taylor D. *Contract law.* – Oxford: Oxford University Press, 2007.
27. Treitel G. H. *Remedies for Breach of Contract.* – Oxford: Clarendon Press, 1988.

Kita literatūra:

28. Bakanas A., Bartkus G., Mikelėnas V. ir kt. *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Prievolių teisė. Šeštoji knyga.* – Vilnius: Justitia, 2003. P. 342.
29. Beale H., Lando O. *Principles of European Contract Law. Parts I and II.* – The Hague, London, Boston: Kluwer Law International, 2000.
30. UNIDROIT. *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts* [interaktyvus]. Rome, 2004 [žiūrėta 2011-12-04].
<http://www.unidroit.org/english/principles/contracts/principles2004/integralversionprinciples2004-e.pdf>

Teismų praktika:

31. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2007 m. spalio 12 d. nutartis byloje *J. N. v. T.M., V.M.* (bylos Nr. 3K-7-304/2007).
32. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 29 d. nutartis byloje *ŽŪB „Vanagienė“ v. Lietuvos valstybė* (bylos Nr. 3K-3-305/2007).
33. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 3 d. nutartis byloje *UAB „ACUMEN“ v. UAB „Rovė“* (bylos Nr. 3K-3-469/2009).
34. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2004 m. birželio 24 d. nutarimas byloje *J. Z. v. UAB „Baldras“* (bylos Nr. 3K-P-346/2004).
35. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus plenarinės sesijos 2006 m. lapkričio 6 d. nutarimas byloje *V. Š. v. A. N., A. N.* (bylos Nr. 3K-P-382/2006).
36. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 11 d. nutartis byloje *R. Jurgelionio firma „Tastos statyba“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 3K-3-62/2008).
37. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 25 d. nutartis byloje *J. Jurgilo įmonė v. UAB „Varėnos pienelis“* (bylos Nr. 3K-3-6/2011).
38. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. kovo 25 d. nutartis byloje *UAB „Senasis dvaras“ v. UAB „Veroeva“* (bylos Nr. 3K-3-138/2011).
39. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 11 d. nutartis byloje *R. Jurgelionio firma „Tastos statyba“ v. Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 3K-3-62/2008).
40. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 9 d. nutartis byloje *UAB „Rudeta“ v. AB „Lietuvos draudimas“* (bylos Nr. 3K-3-322/2008).
41. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. birželio 17 d. nutartis byloje *UAB „Vaivorykštė“ v. UAB „Sanitex“* (bylos Nr. 3K-336/2008).
42. Case *Hadley v. Baxendale*, 9 ex 341 (1854).
43. Case *Chaplin v. Hicks* 2 K. B. 786 (1911).
44. Case *Allied Maples Group v Simmons & Simmons* 4 All ER 907 (1995).

SANTRAUKA

Sutarties pažeidimas lemia sutartinių santykių nestabilumą ir sutarties šalių konfliktą, taip pat vienos iš sutarties šalių teisių ir turtinių interesų pažeidimą, nuostolių atsiradimą. Atsižvelgiant į tai, visais atvejais svarbu asmeniui, patyrusiam žalą dėl sutarties pažeidimo, kompensuoti patirtus turtinius praradimus, gražinti tai, ko jis pagrįstai tinkamai įvykdžius sutartį tikėjosi gauti, bet dėl sutarties pažeidimo negavo. Vienas iš būdų apginti pažeistas kreditoriaus teises esant sutarties pažeidimui, nurodomas tiek Lietuvos, tiek užsienio valstybių teisėje – nuostolių atlyginimo institutas.

Pirmajame darbo skyriuje analizuojama nuostolių sąvoka ir turinys, pateikiama nuostolių klasifikacija ir jos reikšmė. Pažymėtina, kad jeigu pati žala tiek teisės doktrinoje, tiek teisės aktuose yra suprantama kaip tam tikras asmens turto netekimas ar sužalojimas, tai nuostoliai yra pinigine kompensacija dėl patirtų finansinių praradimų, atsiradusių pažeidus sutartį. Tiek kontinentinės, tiek bendrosios teisės sistemos valstybėse priimtinas nuostolių skirstymas į tiesioginius (realius) ir negautas pajamas, bendruosius ir specialiuosius, kaip atskira nuostolių rūšis nurodomi minimalūs nuostoliai, išskirtinai bendrosios teisės sistemos valstybėse minimi iš anksto sutarties šalių aptarti nuostoliai (angl. *liquidated damages*) ir nuostoliai, kurių dydį įvertina prisiėkusių arba teisėjas, paskirtas kaip prisiėkusysis.

Antrojoje darbo dalyje nagrinėjamas nuostolių atlyginimo institutas kaip viena iš sutartinės civilinės atsakomybės formų, nurodoma šio instituto paskirtis, išskiriami pagrindiniai nuostolių atlyginimo principai, taip pat analizuojamos sutartinės civilinės atsakomybės nuostolių forma būtinos taikymo sąlygos ir nuostolių atlyginimo instituto vieta kitų pažeistų kreditoriaus teisių gynimo būdų sistemoje.

Trečiajame darbo skyriuje analizuojamos nuostolių atlyginimo instituto sutartiniuose santykiuose praktinio įgyvendinimo problemos Lietuvos ir užsienio valstybių teisinėje sistemoje. Nors visų darbe nagrinėtų valstybių teisės aktuose dėl sutarties pažeidimo atsiradusius nuostolius sudaro tiek realūs turtiniai praradimai, tiek negautos pajamos, įstatymuose nepateikiama negautų pajamų samprata ar kriterijai, kuriais vadovaujantis turėtų būti atlyginami nuostoliai negautų pajamų forma ir kaip negautos pajamos turi būti vertinamos.

SUMMARY

The breach of contract determines contractual relationship instability and the conflict between the parties, as well as the breach of one of the parties' rights and interests, damage rise. Considering this, in all cases, it is important to compensate the loss which aggrieved party suffered due to the breach of the contract and return what was reasonably expected to receive after the proper contract fulfillment. Institute of damages - one of the means to protect the rights of creditor's in breach of contract indicated in both to Lithuanian and foreign countries' law.

Chapter I analyses the concept of damages, represents the classification of damages and its significance. It should be noted that in legal doctrine as well in legal acts damage itself is described as a certain personal property loss or damage, the loss is a pecuniary compensation for financial losses incurred, arising from breach of contract. Countries of continental law, as well as the countries of common law systems accept the distribution of the damages into the direct losses and forgone revenue, general and special damages, minimal damages as a separate sort are indicated, in the countries of common law systems liquidated damages are mentioned and the damages, which are valued by common jury or the judge, appointed as a juryman.

In order to distinguish essential features of damage institute, Chapter II analyses damage institute as the form of contractual civil liability; the purpose of this institute is prescribed, the main principles of damages are discussed, there is analyzed the essential conditions which are important to estimate because of using the damage as one of the contractual civil liability form and the relationship between institute of damage and other remedies of breach of contract.

Chapter III analyses the implementation of the institute of damages practical problems in both Lithuanian and foreign countries' legal systems. Despite the fact the damage caused by breach of contract is composed of both real property losses and forgone revenue in legal acts of all the countries researched in the paper, the law does not present the forgone revenue concept and the criteria for compensation of damages in expression of forgone revenue and the way it must be considered.